T.C.

AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ MEZOPOTAMYA KAVİMLERİNDE YARATILIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vahyettin AYGÜN

Kırşehir – 2015

T.C.

AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ MEZOPOTAMYA KAVİMLERİNDE YARATILIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vahyettin AYGÜN

Danışman

Doç. Dr. Veli Ünsal

Kırşehir – 2015

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma jürimiz tarafından ……………………………….Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan ……………………………….(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Doç. Dr. Veli ÜNSAL

Üye……………………………….(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Yrd. Doç. Dr. M. Fatih KANTER ……(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye……………………………….(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye……………………………….(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…/…/20..

(İmza Yeri)

Akademik Unvan, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bilim dünyasının katkılarıyla arkeolojik ve filolojik çalışmalar neticesinden elde edilen bilgiler ışığında eskiçağdaki Mezopotamya kavimlerinin evrene, dünyaya, yaratılışa ve hayata bakış açılarının gizemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu coğrafyanın dinsel yaşamı, arkeolojik ve filolojik belgelerle Mezopotamyalıların inanışlara olan yaklaşımı yansıtılmıştır.

Bu toplumların inançları doğrultusunda "doğuşun / yaratılışın" yaşamlarına olan etkisini ve bundan dolayı hayata olan bakışlarını ve inançları çerçevesinde yerine getirmekle yükümlü oldukları dini görevlerinin de neler olduğuna yer yer değinilir. Eskiçağ toplumlarının dinlerine olan bağlılıkları ile tanrılarına olan yaklaşımları ele alınarak, yaşamlarındaki uygulamalarını tespit etmekle birlikte Eski Mezopotamya kavimlerinin mistik düşüncelerine ve bilinçaltına anlam vererek o, dönemin inanç dünyasında yaratılış ile ilgili kavramların neler olduğu bu çalışmada ortaya konulmaya çalışıldı.

Eski Mezopotamya kavimlerindeki yaratılışla ilgili bazı mitolojik belgelerde geçen; evren ve insanın yaratılış sürecinin nasıl olduğu ve nedenleri ile kutsal kitaplardaki evren ve insanın yaratılışı arasındaki benzerliklerden bahsederek tarihi mitolojik belgelerdeki konuların kutsal kitaplardaki benzerlerinin neler olduğu ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

İn the light of the information acquired as a result of the archaelogical and philological studies with contributions of science world, it is understood that Mesopotamian civilazitions' viewpoint to the universe, world, creation and life was mysterious. Mezopotamians' approach to the religious belief and religious life of that land were reflected via the archaelogical and philological documents.

The effects of "birth / creation" to the lives of these civilizations in line with their beliefs, their life views as a result of that and what their religious duties they were responsible for to fulfil within the frame of their beliefs are mentioned from place to place. In this study, besides determining their practices in their lives by handling prehistoric civilizations' loyalties to their religions and approaches to their gods and what concepts there were regarding the creation in the world of belief in that era by making sense of ancient Mesopotamian civilizations' mystical thinkings and subconsciousnesses are tried to be revealed.

How the creation of the universe and man was and its reasons mentioned in some mythological documents regarding the creation in ancient Mesopotamian civilizations and what the similarities of the matters holy books -are mentioning the similarities of creation between the universe and man -are revealed.

ÖNSÖZ

Eski Mezopotamya toplumlarındaki yaratılışla ilgili sürecin öncesi ve sonrası ile ilgili düşüncelerin ortaya konulması ve o döneme ait bölge toplumlarının inançları ışığında düşünceleri ve tanrıları çalışılacaktır. Bu tezi yazılmasında ki nedenlerden biri de ülkemizde bu tür konulardaki çalışmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Bu çalışmadaki kullanılan materyaller arasında ana kaynak vazifesi gören, uzmanları tarafından çevrilmiş çivi yazılı belgeler önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışma sürecinde bana destek olan, akademik bilgi ve tecrübelerinden beni faydalandıran ve yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Veli ÜNSAL hocama sabırlarından dolayı teşekkürlerimi borç bilirim. Manevi ve akademik desteklerini her zaman cömertçe paylaşan hocalarım; Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN, Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Prof. Dr. Turgut YİĞİT, Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM, Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK, Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI, Yrd. Doç. Dr. Hakan EROL, Yrd. Doç. Dr. Murat ÇAYIR, Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOLAT ve Yrd. Doç. Dr. Murat TUĞLUCA hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca Öğretim Elemanı ve Araştırma Görevlisi arkadaşlarım Ömer KAHYA, Zeynel KARACAGİL, Ali Osman TİRO'YA ve kütüphanesini bana açan arkadaşım Mehmet Reşit Demirsoy'a içtenlikle teşekkür ederim.

Vahyettin AYGÜN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviri
s.	Sayfa
S.	Sayı
St.	Satır
şek.	Şekil
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Mezopotamya denilen kadim coğrafyanın mahiyetinden bahsedecek olunursa kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zağros Dağları, batıda Suriye Çölü ile çevrili alana verilen isimdir. Bu bölgenin doğal sınırlara sahip olmaması, diğer bir ifade ile çevre kültürlerine etki edecek bir coğrafyaya sahip olduğunu görebilir.[1] Bu bölgenin çevre coğrafyalara etkisine karşın dezavantajı da birçok istilalara ve kültürel etkiye açık olmasıdır. Bundan dolayıdır ki o dönemde bu bölge halklarının kozmo-etnik yapısı farklılık göstermiştir.

Mezopotamya medeniyeti kendine özgü bir coğrafi şartlarla büyüyüp gelişir. Mevsimlerin, güneşin ayın ve yıldızların kozmik ritmi bu medeniyetin temelini oluşturur.[2] Coğrafyanın yapısı ve iklimi üzerinden insanoğlunun yaşamını değerlendirirsek, bir bölgenin coğrafyası yani yeryüzü şekilleri, dağları, arazi yapısı, su kaynakları ile benzeri etkenleri ve iklimi insanı bunlarla uyumlu düşünmeye sevk eder. Yani bu düşünüş biçimi yaşamsal faaliyetleri ve inancı da etkiler. Fırat ve Dicle'nin diğer nehirler gibi olmadığı için ne zaman farklılık göstereceği bilinmediği için insanın yaşamsal özgürlüğüne tehdit olabileceği için Mezopotamya'da doğanın insanın kontrolünde olmaması ile insanın, duygu ve düşüncelerini olumsuz yönde etkileyeceği ortadadır.[3]

---

[1] KÖROĞLU Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002. s. 12.
[2] JACOBSEN Thorkıld, **The Intellectual Adventure Of Ancıent Man**, **The Cosmos As A State**, "An Essay On Speculatıve Thought In The Ancıent Near East", The Unıversty Of Chıcago Press, Chıcago and London. 1977. s. 126.
[3] JACOBSEN Thorkıld, **The Intel…** s. 126.

İklim ve coğrafya; bir insanın günümüzde olduğu gibi tenini, göz rengini, duygularını, karakterini, rüyalarını, dilini, kültürünü etkileyebildiği gibi inancını da etkilemektedir. Buna günümüzden örnek verecek olursak coğrafyanın mezhepler üzerine etkisi, çöl insanın ve Hint bölgesi insanın genel özelliği zeki olması örneğidir. Çünkü çöl insanı kum ve açık gökyüzü ile irtibat kurması Hint coğrafyası insanı da yeşil renk ile irtibatlı yaşam sürmesi bu insanların temiz bilinçaltı olarak doğayı anlaması ile farklı coğrafya insanı bir tutulamaz. Yani Mezopotamya insanında bu kadar çok çeşitli inanışlara sahip olması bu coğrafyanın insanları düşündürmeye sevk etmesi ile bölge kültürünün zengin olmasına neden olur. Bu yüzden her bölgenin kendini yansıtan yaratılış ve yaşam biçimleri vardır.

Birçok coğrafyanın yaratılış mitosları gibi Antik Mezopotamya'nın da kendine has yaratılış hikâyeleri vardır. Kadim Yakındoğu'nun en eski görkemli ve gizemli uygarlığın doğduğu yer olan Mezopotamya; insan yaşamının tüm yönlerini ele alan metinlerin oluşturduğu zengin bir miras bu kültürel merkezden günümüze ulaşmıştır.[4] Binlerce yıl boyunca bazı dinsel motiflerin kullanımının ve ne anlam geldiğinin izini sürebiliyor olsak da hâlâ hiçbir biçimde anlayamadığımız bazı dinsel motifler bulunmaktadır.[5] Bu bağlamda mistik bir yaşama sahip olan Mezopotamya insanın bilinçaltının da incelenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkar. İnsan denilen varlık için zaten tüm yaratıcı sonuçlar önce hayal etmekle başlar.

---

[4] HATTSTEİN Markus, **Mitoloji, "Kadim Yakındoğu Mitolojisi"**, NTV Yayınları, (Çev. N. El-hüseyni), Aralık, İstanbul, 2009, s. 16.

[5] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü, "Tanrılar İfritler Semboller"**, Aram Yayıncılık, Ekim, İstanbul, 2003, s. 5-6.

Bütün insanlar gibi o dönemlerde de bazı Antik Mezopotamya insanı içinde geçerli olan bilinçaltı yaklaşım olarak şunu denilebilir. İnsan kendi iradesinden, kişiliğinden ve özünden uzaklaşarak, ruhunu zayıflatarak kutsi gördüğü irade önünde kendi iradesini reddetmeye, kendi bilinç ve zekâsına az yer vermeye mecbur etmekte, kendisini seçme ve özgür kılma hürriyetinden yoksun bırakmaktadır. Rollo May'a göre ise "insanlar kaygılarından kurtulmak için Tanrıyı ve korkuları yarattılar" der.[6]

Bu Mezopotamya halkları içinde geçerlidir. Dinin yani inanışın etkili ve yoğun yaşandığı coğrafyada, bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyasıyla karşılaşmasıdır aslında yarattığı yaratılış anlayışı. Mezopotamyalı dünya görüşünde yaratıcının; Evreni, dünyayı, toplumu ve sınıfı yaratan çeşitli aşamalardaki tanrılara sahip olması anlamında tanrılar, zihin ve inanca geldikleri zaman sosyal ve sınıfsal düzenin yaratıcı rolünü oynarlar. İnsanın yaşam süreci ve insanlık kurumlarının birlikte evrimleşmiş olmasından ötürü, evrenin her algılanması insanı düşündürür ve dönüştürür.[7]

Mezopotamyalıların gözünde dünyada her şey hem düşler hem de diğer her şey kâhinlikle yani ön görücülük ilgiliydi.[8] Bu yüzdendir ki yaratılışın temelinde yatan düşünüş biçimi tanrıya olan yaklaşımla alakalıdır.

---

[6] MAY Rollo, **Yaratma Cesareti**, Metis Yayınları, (Çev. A. Oysal), 4. Basım, Eylül, İstanbul, 1992. s. 31.

[7] ERİKSON Erik H, **İnsanın Sekiz Çağı**, Birey Toplum Yayınları, (Çev. T. B. Üstün, V. Şar), 1. Basım, Aralık, Ankara, 1984. s. 7

[8] BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı Akıl ve Tanrılar"**, Dost Yayınevi, (Çev. M. E. Özcan), 2. Basım, Şubat, Ankara, 2012. s. 129.

Mezopotamya toplumlarının idari ve sosyal yapılarını da anlayabilmek için de onların düş gücünün önemli yansıması olan tanrılar ve varoluş sebeplerini ele alan önemli yaratılış destanları olarak bilinen ve dinsel özellik taşıyan "Enuma Eliš" ve Atra-Hasîs"[9] en çok bilinen ve değineceğimiz mitolojik destanlar olacaktır.

Bu coğrafyanın belgeli tarihi M.Ö. III bin yıla kadar uzanan belgelerle mevcuttur. Bu belgelerin daha arkaik dinsel inançları yansıttıklarına kuşku yoktur.[10] Fakat bu coğrafyanın kendisine has zaman süreçleri geçirdiği gerçeği de görmezden gelinemez. Çünkü her dönem insanı içerisinde bulunduğu olaylar ve olgular çerçevesinde kendini ve yaşadığı ortamı tanımak için hayatı anlamaya ve hayata anlam vermeye çalışır.

Antik Mezopotamya insanındaki diğer bir yaklaşımda doğadaki, objelerdeki ve insandaki güçler farklı algılanır.[11] Bunun nedeni ise imgelemdedir yani zihnin uzanış biçimi olan düşünmeyi nesneleştirme çabasıdır. Yani düşler, semboller ve mitlerin diyarı olan bu coğrafyada, insan bilincinin dünyayı anlamlı kılma yollarına yönelmesi gayet olağan olsa gerek. Bu coğrafyadaki yaratılış destanları için de yaratış ve yokluğun varlığa şiirleşerek biçimleşmesi de diyebiliriz.

---

[9] KILIÇ Yusuf – AY Şeyma, **Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu,** Turkish Studies Internatıonal Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring Ankara, 2003, s. 390.

[10] ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi "Taş Devrinden Eliusis Mysterialarına"**, Kabalcı Yayınları, (Çev. A. Berktay), 3. Basım, Şubat, İstanbul, 2012. s. 78.

[11] SMITH Gary V, **The Concept of God / The Gods As Kıng In The Ancıent Near East And The Bıble**, Trinity Journal 3 Ns 1982, s. 18.

Yaratılış öyküleri ise insanlara hayatın kökenleriyle ilgili gerçeklere dayanan bilgi vermekten uzaktır. Antik dünyada kozmoloji daha çok ayinler sırasında ve insanların göksel enerjinin akışına gerek duyduğu aşırı sıkıntılı günlerde dile getirilirdi.[12] Bunun temel yaklaşım sebebi tanrıların ve hayatın özünün göklerde olduğuna inanılmasıdır.

Antik Mezopotamya insanını genellememek şartı ile totem tarzı yaklaşımlara sahip olan bu insanlar için şu eleştiriyi yapabiliriz. Doğa kendi sorunlarını yine kendi yöntemleri ile çözer. Bu çözümlemede insanın imgeleminde beslediği ya da umut ettiği gibi acıma ya da koruma gibi niteliklere rastlanmaz. Bu reel bir yaklaşımı örneklendirecek olunursa, insandaki elma özlemi, insanı dışarıda varlığı olan elmaya yöneltir. Elma gerçektir. Ama bir tanrıya kavuşma özlemi, dışarıda hiçbir zaman nesnesini bulamaz. Elma özlemi ile kavuşulan elma; tanrı imgelemleriyle bulunamayan, kavuşulamayan tanrıdan daha gerçektir.[13] Bu reel olan maddi yaklaşımı insanlar, hem hayatına tatbik etmiş hem de bu şekilde yaklaşmayarak hep bir arayış içerisinde de olmuştur. Esasen çok tanrıcılığın temel güdüsel sebebi de bu tarz arayış biçimleridir.

Antik Yakındoğu'da ki bu tür yaklaşımlar Elıade'ye göre; İnsanoğlunun zihinsel yaşam tarihinin, kesintisiz bir evrimden çok, temel tabuların yani dini kurumların bozulmasına ve ölmesine bağlı bir uyumla düzenlendiğini, öte yandan kendilerinden sonra gelen sentezlerden kesinlikle daha geri olmayan bu zihinsel sentezlerin zamanla bozulduğunu ileri sürmektedir.[14]

---

[12] ARMSTRONG Karen, **Mitolojilerin Kısa Tarihi**, Alfa Yayınları, (Çev. D. Şendil), 1. Basım, Şubat, İstanbul, 2014. s. 55.
[13] ERGÜVEN Abdullah Rıza, **Dinlerin Kökeni ve İslam'da Reform**, Berfin Yayınları, 1. Basım, Kasım, İstanbul, 1996, s. 141.
[14] ELIADE Mırcea, **Babil Simyası ve Kozmolojisi**, Kabalcı Yayınları, (Çeviren, Mehmet Emin Özcan), 1. Basım, Aralık, 2002. s. 19.

Kadim Mezopotamya kültürlerince yaratılan “doğal bilimlere” eğilirken, onların dünya tasavvurlarını, kozmolojilerini biran bile aklımızdan çıkarırsak hiçbir şey anlamama tehlikesiyle karşılaşırız.[15] Bu da şunu gösteriyor ki bu alanda yapılacak araştırma, yaşanılan inanış olgusu ile bir bütün olarak ele alınması gerektiğidir.

Mezopotamya’ya ilişkin olarak, belki de diğer arkaik kültürlerden daha fazla, temel tasavvuru şöyle tanımlanır: “Gök ile yeryüzünün tam benzeşimi.” Bunun anlamı yalnızca yeryüzünde olan her şeyin bir biçimde Gök’te de var olduğu değildir, ayrıca yeryüzünde olan her şeye, Gök’te tastamam özdeş bir başka şey karşılık gelir; Yeryüzündeki bu şey Göktekinin ideal bir modelidir. Ülkeler, nehirler, kentler, tapınaklar –bildiğimiz gibi tapınak, Kozmosun birer imgesidir.[16]

İnsan doğası gereği kendisinin ve evrendeki yerinin bilincine vararak kendi sınırlarını tanıma yolunu hep aramıştır. Gerçeği anlamak için ve dünyadaki varoluşun yüzeysel görüntüleri ardındaki gizleri bulmak için bir araç olan aklın yerini, eşya ve insanı yalnızca bir alet olarak gören zekâ aldı. İnsan aklının gücüyle, geçerli bir biçim ve ideallerinin ötesinde insanın gerçek davranışlarını bulabilmek için inancından da vazgeçebiliyordu. Ama bu akıl, insan ihtiraslarının zedeleyici etkisinden kendisini kurtaramaz.[17] Böyle bir karmaşık sisteme sahip akıl yaratılış bağlamında her şeyi düşünebilir.

[15] ELIADE Mırcea, **Babil Sim**…s. 21.
[16] ELIADE Mırcea, **Babil Sim**…s. 22.
[17] FROMM Eric, **Psikanaliz ve Din “İnsan Bir Tanrı Mı”,** Arıtan Yayınları, (Çev. A. Arıtan), 2. Basım, Eylül, İstanbul, 1991. s. 17-19.

Düşünen ilkel insanların, düşüncelerini kamçılayan olgulara, bir ruh görüşü oluşturulup daha sonra bunu dış dünyadaki nesneleri de kapsayacak şekilde genişleterek tepki göstermesi son derece doğal karşılanır.[18] Günümüzde olduğu gibi eskiçağ insanında da inanma güdüsünün insan zekâsının üstüne çıkan her yerde olan bir varlığa inanmaya da iter.[19]

Diğer bir şekilde insan aklı için kendini tehdit eden ve koruyan bir otoritenin bilinçaltı baskısından kurtarabilen özgür insan, aklını kullanıp dünyayı, onun üzerindeki kendi yerini ve görevini kavrayabilir.[20] Bundan dolayıdır ki; diğer coğrafyalarda da olduğu gibi Eski Mezopotamya'da da aklın deneme yanılma yöntemi ile "dinsel düşünüş" için gereken öge olan tapınma kavramı akılla bulunabilir.[21] Bu inanış biçimi de totem tarzı bir yaklaşım haline dönüşecektir.

Eskiçağ toplumlarında ideal din olabilmiş tek din yoktur. Din olabilir, fakat iyi din veya inanış denilemez. İnandığı değer ne kadar kuvvetli olursa olsun arayış içinde olan insan için dinin yani inancın özü bulanamamıştır. O yüzden tanrı bütün dinin, gerçekliğin ve arayışın kaynağıdır.[22] Denilerek tanrılar hep referans gösterilir. İnsanlar için genel olarak mutluluğun koşullarını oluşturan dünya nesneleri üzerinde yoğunlaşır düşünceleri.

---

[18] FREUD Sigmund, **Dinin Kökleri "Totem ve Tabu, Musa ve Tek Tanrıcılık ve Diğer Çalışmalar",** Öteki Yayınevi, (Çev. S. Budak), Nisan, Ankara, 1995. s. 139.

[19] TAPLAMACIOĞLU Mehmet, **Din Sosyolojisi**, A. Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1983. s. 53

[20] FROMM Eric, **Psika…** s. 29.

[21] ŞENEL Aleaddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi "Tarih Öncesinden İlkçağda ve Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş",** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008. s. 64.

[22] FOULQUİE Paul, **Varoluşçunun Varoluşu,** Toplumsal Dönüşüm Yayınları, (Çev. Y. Şahan), 3. Basım, Ekim, İstanbul, 1998. s. 19.

Tabiat, ilkel insanın gözünde en büyük bir hayat etkeni, en güçlü bir dehşet nedeni ve sonsuz harikalar âlemi olarak görünür. Tabiatın gözlere sunduğu çeşitli manzaralar ruhlarda din/inanç fikrini uyandırır.[23] İnsan ve onun sembolleri arasındaki bağlantıları; bilinçaltı dünyasının tasavvurları, arzuları, rüyaları ile ilintilidir.[24] Bu tür tespitlerle de eskiçağ bilinçaltına örnek vermiş olmamız yanlış olmaz.

[23] TAPLAMACIOĞLU Mehmet, **Din Sosyo…** s. 75.
[24] CİZİRİ Şerefhan, **Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık,** Doruk Yayınları, Haziran, Ankara, 1997. s. 10.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ESKİ MEZOPOTAMYA'DA TANRILAR ÂLEMİ

Bilinen tanrılar ve onların genel özelliklerinden bahsedecek olursak Mezopotamya tanrılarını mitolojik bir yaklaşımla ele almamız gerekir. Mezopotamya tanrıları ile ilgili bilgiler ve anlatımlar eskiçağ mitolojik belgelerinde daha belirgin anlaşılır. Çünkü bilinen ve görünen dünyanın çok ötesinde bir gücü temsil eden tanrılardan bahseder mitolojik belgeler.[25]

Eski Mezopotamya insanı da tanrıya, doğaya anlam verme ve yaratılış düşünceleri ile hep karşılaşmıştır. Her şeyden önce yaratılışı gerçekleştiren güç olarak tanrı kavramı bu insanları etkilemiştir. Tanrı esasen bu insanlar için bir arayış, elde edilemez, gözler önüne sergilenemez, ulaşılmaz. Böylece insanın en büyük uğraşı da yenilgisi de tanrı imgelemleri ile başlar. İnsanoğlu böylece değerlerini ulaşamadığı bir özleme bağlar.[26]

---

[25] SEGAL Robert A. **Mit,** Dost Yayınevi, (Çev. N. Örge), 1. Basım, Mart, Ankara, 2012. s. 71.

[26] ERGÜVEN Abdullah Rıza, **Dinlerin Kök…** 141.

1.1.SÜMERLİLERDE TANRILAR VE YARATILIŞ

Antik Mezopotamya'daki çok tanrıcılığın varlığına açıklık getirmek de bu tanrıları ve fonksiyonlarını düzenli biçimde belirlemekle gerçekleşir. Çünkü oldukça fazla olan bu tanrıların en azından bin ya da iki bininin iyi bilindiği düşünülüyor. Bu tanrıların en eskileri ve kalabalık olanları Sümerliler tarafından düşünülmüş ve yaratılmış olanlarıdır. Sami kavimler bu konuda daha geri planda kalmışlardır.

Antik Mezopotamya da tanrıları esasen hiyerarşik sıralamaya almak daha mantıklıdır. Çünkü doğaüstü efendileri olan tanrılarını dünyadaki fonksiyonuna göre şekillenen bir hiyerarşi içine sokmuşlardı. Tanrılar sıralamasında monarşizm egemendi. Otorite piramit şeklinde dağılıyordu. En tepede krallık tahtında tanrı Enlil bulunuyordu. Yanında onun önceli olarak kabul edilen öz babası Anu vardı. Tanrı Anu otoritenin itibarını ve manevi yönünü koruyordu.

Mezopotamya panteonunu ilk oluşturan topluluk Sümerlilerdir.[27] Hayal güçleri geniş olan ve neden sonuç ilişkisi kurabilen Sümerliler bu tanrılar ve tanrıçaların her birinin varlığını, varlık sebebini ve işleyişini sorun olarak gördükleri dünyadaki büyük hakikatlerle bağlantı kurmuşlardır.[28] Tanrılar topluluğunu oluşturan tanrıları, tümünü aynı önemde ya da derecede görmemişlerdir.

---

[27] UNCU Ebru, **Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü**, Hıstory Studıes Internatıonal Journal of Hıstory, Volume 5, Issue 1, January 2013. p. 349.
[28] BOTTÉRO Jean, **Kültürümüz…** s. 112.

Teologlara göre Sümer panteonu içinde yapılan daha önemli bir ayrım söz konusuydu. Buda yaratıcı olan ve olmayan tanrılar ayrımıydı. Hava, su ve yeri kontrolünde bulunduran tanrıların yaratıcı tanrılar olduğu ve bütün diğer kozmik oluşumları da yaratıcı tanrılar tarafından yaratıldığı düşüncesinin benimsenişidir.[29] Tanrılara olan bu bakış tanrıların özellikleriyle ilintilidir.

Fakat varlığını sürdüren büyük tanrıların çoğunluğu ikinci bin yılın ortalarından sonra eski Sümer isimlerinden çok Sami isimlerle karşımıza çıkmaktadır. An-Anu, olması, Yeraltının yani Ölüler Diyarının tanrısı ve tanrıçası Nergal ve Ereşkigal'de öyle; bunlara ekleyeceğimiz birçok tanrı isimleri de var. Bu isimlerin değişerek varlığını sürdürmeleri burada Samilerin Sümer dini mirasını içselleştirdiğini söyleyebiliriz.[30] Bu dini ve kültürel etkileşiminde süre gelmesinde yatan sebep olarak kültürlerin birbirini yok etmeyerek ve yenilik katarak benimseyişidir.

Bu etkileşime örnek verecek olursak Eski Mezopotamya'daki çok tanrıcılığın oluşumunun da arkaik dönemki etkileşimle ilişkili olduğu açıktır. Örneğin her yerleşme yerinin kendine ait panteonu vardı. Bu da arkaik dönemle ilintilidir.[31]

---

[29] KRAMER Samuel Noah, **Sümerler "Tarihleri Kültürleri ve karakterleri"**, Kabalcı Yayınevi, (Çev. Ö. Büze), 1. Basım, Eylül, İstanbul, 2002. s.155.

[30] BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı Akıl…** s. 241.

[31] BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı Akıl**… 240-241.

Mezopotamya halkları çok tanrılı bir dini inanç sistemine sahip olduğu ve Sümer-Babil panteonuna mensup dört bin civarında tanrı olduğu tahmin edilir. Pek çoğu isimleriyle kalarak görev ve fonksiyonları tespit edilememiştir.[32] Mezopotamya tanrılarına özgü genel bir özellik de tanrı her zaman haklı olmasıdır.[33] Bu kavrama da tanrısal güce atfedilen bir boyun eğmede diyebiliriz. Bu yaklaşımın temel sebebi ise her zaman güç ve otoritenin tanrıların yanında yer almasıdır.[34]

Mezopotamya dinlerin kısa tarihini oluşturmak zordur. Çünkü farklı alanlardaki dinlerin panteonları birbirinden farklıdır.[35] Bu çeşitlilikte bölgenin ne kadar etnik oluşumlu olduğu ve zengin kültüre sahip olduğunu gösterir.

İnsanoğlunun deneyimleri, kültürleri ve yaşam biçimleri çok farklı olduğundan yakın antik doğudaki tanrı kavramlarını genellemekte sakıncalı olur.[36] Fakat bu kültürel etkileşimle değişebilir. Çünkü bu coğrafyada etkileşimin sürekliliği ve insan nüfusunun artışı o bölgedeki benzer özelliklere sahip tanrıları zamanla tek bir tanrıya dönüştüğü de görülür.[37]

---

[32] TOSUN Mebrure, **Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Hurri-Mitanni Üslubu**, TTK. Ankara, 1956. s. 263.
[33] JACOBSEN Thorkıld, **The Intel… "The God Life"**, s. 218.
[34] JACOBSEN Thorkıld, **The Intel… "The God Life"**, s. 221.
[35] JOHNSON Erika D. **The Phenomenon Of God-nap İn Ancient Mesopotamia**, Universty of Birmingham, s. 1.
[36] SMITH Gary V, **The Concept…** 22.
[37] JOHNSON Erika D. **The Pheno…** s.1.

İnsanlar tanrıların kendi güçlerine ve kaderlerine hükmettiklerini bildikleri için onlardan yardım bekler ve kabul olup olmayacağını bilmedikleri halde kurbanlar sunarlardı. Tanrıların ezelden beri evrene hükmettiklerine dair inanç, aynı zamanda onların güçlerinin hesaplanamaz olduğu inancını da güçlendirmiştir.[38]

Mezopotamya toplumlarının dünya üzerinde görülemeyen ve vazgeçilmez olduğu için gerçekliğinden de kuşku duyulmayan doğaüstü bir âlemin olduğuna inanılırdı. Bu âleme anlam vererek, daha kutsal hale getirmeye çalışmışlardır. Kısacası evreni koca bir tanrılar topluluğunun elinde tutup yönettiğini düşünülüyor ve tanrıları da insanlar gibi tasavvur ediyorlardı.[39] Buradan anlaşılıyor ki tanrıların fiziksel olarak kendileri gibi olduğu fakat insanüstü güce sahip olduğu anlaşılır.

Sümer ve Akad dönemindeki tanrılar zinciri ve sürekli yeni tanrıların ortaya çıkışı karakteristiktir. Mezopotamya yaşamının dinamiği tanrıların gelişini ve gidişini de yansıtır. Bu halkanın dönüşümü Babil zamanında donar ve yeni bir tanrı köklü bir şekilde zaferini ilan eder. Buna örnek olarak Babil'in efendisi Marduk gösterilir. En üst ve tek tanrı olarak ortaya çıkar. Marduk eski tanrıları yener, destanda ilk anne Tiamat'ı öldürür ve ondan kendi dünyası Babil'i yaratır.[40]

Sümer panteonun tanınmış ve bilinen en büyük tanrıların örnek verebileceğimiz aşağıda ki tanrılar isimleri değişerek diğer dönemlerde de karşımıza çıkacaklardır.

---

[38] UHLİG Helmut, **Sümerler "Tarihin Başlangıcından Bir Halk"** Telos Yayınları, (Çev. N. Ersoy), 1. Basım, Şubat, İstanbul, 2006. s. 30.

[39] BOTTÉRO Jean, **Kültürümüzün Şafağı Babil**, Yapı kredi Yayınları, (Çev. A. Berktay), 2. Basım, Mayıs, İstanbul, 2006.s. 111.

[40] UHLİG Helmut, **Sümerler "Tarihin Başlangıcın…** s. 33-34.

Anu: Bu tanrı Sümer geleneğinde An/Anu yeryüzünden "Ki" ayrıldığında gökyüzünü ele geçirerek, bildiğimiz evreni yaratır. Üç katlı gökyüzü teorisine göre de Anu göğün en üst katında yer alır. Sümerlilerin bilinen en büyük manevi tanrısıdır.

Bu tanrılar özelliklerine göre değerlendirmekle onları daha doğru tanımlamış oluruz. Bu tanrılar hiyerarşisinin en tepesindeki tanrı Anu, gökyüzü anlamına gelen isimle anılır. Yaratılışta ilk hareketi sağlayan gök tanrısının adıdır. Tanrı Anu, Anşar ve Kişar'ın oğlu da kabul edilir. Karısı yeryüzü tanrıçası Uraş'tır; daha sonraki dönemlerde ise "Ki" ile evli olarak karşımıza çıkar. Babilli'lere göre Antu adında bir karısı vardır.

Bu tanrı neredeyse tüm dönemlerde, Mezopotamyalıların en önemli tanrılarından birisi olmasına rağmen Anu'nun kişiliği yeterince tanımlanamamıştır.[41] Kadim Mezopotamya insanın tanrı Anu tasavvuru şöyle olsa gerek; İlkel zihniyet için doğa her zaman "doğal" değildir. İnsanlardaki "Göğe bakma" deneyiminin bizim anlayamayacağımız bir biçimde günlük yaşamda sürekli olarak mucizelerle karşılaşmaya açık olan ilkel insan açısından anlamı farklıdır. Göğe bakmak aydınlanmak demektir. Gök ilkel insanın yaşam gücünün temsil edemediği "bambaşka bir şeyi" mükemmel bir biçimde temsil eder.

[41] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji…** s. 29.

En yüksek olmak doğal olarak tanrılara özgü bir niteliktir. İnsanın ulaşamadığı yukarı bölgeler, yıldızlı gök, mutlak gerçek, sonsuzluk gibi ayrıcalıklara sahiptir. Örneğin gök, yücedir, sonsuzdur, dokunulmazdır.[42]

Enki: Bu Sümer tanrısı ise fonksiyonel olarak diğer tanrılardan farklı olarak karşımıza çıkar. Enki Yeraltı tatlı su okyanusunun "abzu" tanrısıydı; özellikle bilgelik, büyü ve uygarlığın sanatlarıyla ilgili tanrısıydı.[43] Tanrı Enki'nin en büyük özelliği her şeyin mutsuz göründüğü anda sığınılacak son yer olarak karşımıza çıkar.[44] Bu tanrıya kurtarıcı tanrıda diyebiliriz. Bu tanrı kurnazlığı ve kıvrak zekâsı ile uzun dönem Sümer panteonunda kendini göstermiştir.

Enlil: Mezopotamya panteonunun en önemli tanrılarından biri olan bu tanrı, tanrı Anu'nun çocuğu olduğu söylenir. Ayrıca bu tanrının Enki ve Ninki'nin soyundan gelen koruyucu tanrı olduğu bilinir.[45] Karısı Ninlil'dir. Bu tanrı esasen tanrı Anu'nun varisi olarak kabul edilir.Bu büyük yüce tanrıların yanında tanrılar halkasını oluşturan tanrılarda şunlardır. Enlil ve Ninlil'in birlikte yarattığı Ur kentinin tanrıçası Nanna'dır. Gökcismi Venüs'ün tanrıçası İnanna/İştar Kadim Yakındoğu'nun bilinen en ünlü tanrıçasıdır. Işığın, aydınlığın getiricisi olan güneş tanrısı Utu/Şamaş'dır. Düşük konumdan zamanla bölgenin ve dönemin en tanınan ve etkili tanrıları da tanrı Marduk ve Asur'dur. [46]

---

[42] ELİADE Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınları, (Çev. L. Arslan), 2. Basım, Ekim, İstanbul, 2009. s. 61-62.

[43] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji…** s. 74.

[44] ZGOLL Annette, **Mitoloji, "Kadim Yakındoğu Mitolojisi"**, NTV Yayınları, (Çev. N. Elhüseyni), Aralık, İstanbul, 2009. s. 32.

[45] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji…** s. 74.

[46] ZGOLL Annette, **Mitoloji, "Kadim Yakın…** s. 36-42.

1.2.SAMİLERDE TANRILAR VE YARATILIŞ

Sümerlilerden Samilere geçen kültür aktarımı ile bu toplumların kültürleri ile tanrıları da dönüşerek karşımıza Samirler de de çıkar. Sümerlilerde Enki Akadlarda Ea adı verilen küçük kardeş becerileri nedeniyle tanrı Enlil'in veziri yani başvekili konumundaydı. Tüm tanrıların anası, serbest özgür aşkın koruyuculuğunu üstelenen güçlü ve doğaüstü görülen Sümerlilerin İnanna'sı Akadların İştar'ı idi bu kişilik. İkinci bin yılın sonuna doğru Babil'in genç tanrısı Marduk kendini Enki/Ea'nın oğlu ilan edilerek tanrı Enlil'in tahtına oturur. Bu tanrılar arası dönüşüm ve yer değişikliği devam eder.[47] Sümer kültürünün sonlarına doğru düşük konumda olan Babil tanrısı Marduk zamanla bölgenin ve dönemin en tanınan ve etkili tanrısı olacaktır. Tanrı Marduk ve Asur daha sonraları konumları ve fonksiyonları itibarıyla ön plana çıkacaklardır.

Zamana mekâna ve topluma göre değişerek karşımıza çıkan Sami kavimlerinin tanrılarından bahsedecek olursak; M.Ö. II. Binyıldaki kavimlerde olduğu gibi Sami kavimleri de panteona yani tanrılar meclisine sahiptiler. Örneğin Sümer gökyüzü tanrısı olan Anu ile Babil'de de karşılaşmaktayız. Anu bu toplumlarda sadece gök tanrısı olarak kalmamış insanlara krallık ve gücün onun tarafından verildiğine inanılmış ve süre gelmiş bir tanrıdır.

[47] BOTTÉRO Jean, **Kültürümüz…** s. 114-115.

Genellikle Eski Mezopotamya kavimlerinde tanrılara ibadet edilen tapınaklar, düzenini tam olarak bilmediğimiz bir papaz hiyerarşisi tarafından yönetilmiştir. Papazların bir kısmı tapınağın idari kısmını diğer bir kısmı ise ruhani yönüyle ilgilenmişlerdir.[48] Tanrılara tahsis edilen yani onlara atfedilen ortamlar insanlar tarafından sağlanmış olduğunu görürüz.

Antik Mezopotamya'daki tanrısal güç, insanların yaşadığı kültür katmanlarında da bahsedilirdi.[49] Bu durumda da tanrıların, toplumların kültürlerindeki yerinin önemini anlıyoruz. İlkel toplumların çok zor şartlarda, yalnızca var olmaya yetecek güce sahip olduklarının düşünülmesi doğru bir çıkarım değildir. Tam aksine antik dünyanın insanları; evreni, doğayı ve toplumlarını anlamaya yönelik bir istek ve gereksinimle davranmışlardır.[50] Bundan dolayıdır ki tanrı gibi bir kavramı hayatlarına sokarak hayata anlam verme gereksinimini duymuşlardır.

Tanrıların yaşamları ve özellikleri zamana ve toplumlara göre değiştiğini de görebiliyoruz. Sümerlilerin tanrılarına göre Samilerin ilahlaştırılan tanrıları bazı kötü güçlerin tehditleri altında olması tanrıların özelliklerinin değiştiğinin göstergesidir.[51] Buradan anlaşılıyor ki tanrıların özelliklerinin ve fonksiyonlarının değiştiğini söylenilebiliriz.

---

[48] MCCALL Henrietta, **Mezopotamya Mit…** .s. 42.

[49] SMITH Gary V, **The Concept…** 18.

[50] ATSIZ Hasan, **Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişimi,** Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV 2004. S.3. s. 101.

[51] LAMBERT W. G, **Ninurta Mythology in the Babylonian Epic of Creation,** Kelısschrıftlıche Lıteraturen, Ausgewählte Vorträge Der XXXII. Rencontre, Assyrılogıque Internatıonale Münster, 8-12.7.1985.

Genel itibariyle tanrıların dünyayı kaostan kurtaran, dünyaya çekidüzen veren ve dünyadaki yaşamı kurallara bağlayan olarak görülmüştür. Antik Mezopotamyalıların tanrılarının hemen hemen hepsi kadın, erkek ya da insan biçimindeydiler. Tanrıların güçlerinin birbirilerine eşit olmadığı ve insanüstü güçlerin atfedildiği varlıklar olarak kurgulanmıştır. Bu tanrılar insanlarla da aynı duygu ve zaaflara sahiptiler.[52] Aynı duygu ve düşünceye sahip olduğu bilgisi ile insan ve tanrı arası duygudaşlığın olması amaçlanmıştır diyebiliriz.

Tanrıların her birisi yaşamda aktif bir göreve, karaktere ve gücü bağlı oluyorlardı. Tanrıların bu karakter ve güçleri kendilerini aktif olarak bitkilerde, suda, ayda, güneşte ve benzeri hayatta öneme sahip olan şeylerde açıkça gösteriyorlardı. Çünkü tanrı yaşamdı, doğaydı, süreklilikti.[53] Doğa ile birleştirilen tanrılar esasen dünyayı anlamlı kılarak yaşamın ve doğanın mutluluk kaynağı olarak görülmüştürler.

Eski Mezopotamya insanı için şehirlerin ve yerleşim yerlerinin güvenliği de önemliydi. Hem şehirlerden hem de halktan sorumlu tanrıları mevcuttu. Bunun yanında tanrıların birçok fonksiyonları da vardı. Tapınak tanrının evi sayılırdı. Tanrıların doyurulma, giydirilme ve yıkanma ayinleri de kendileri için yapılan bu mabetlerinde yapılırdı.[54]

---

[52] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji…** s. 196.
[53] CİZİRİ Şerefhan, **Anadolu'dan Mezopotam…** s. 21.
[54] MCCALL Henrietta, **Mezopotamya Mitleri,** Phoenix Yayınları, (Çev. B. Baykara), Haziran, Ankara, 2011. s 37.

İKİNCİ BÖLÜM

2.EVRENİN (KÂİNATIN) YARATILIŞI

Eski Mezopotamya'daki yaratılış hadiselerinin temel malzemesi her zaman somut nesnelerle ifade edilmiştir. Ülkelerin coğrafyasına göre de değişen bu malzemeler; su, hava, güneş, ay, ağaç, toprak ve çamurdur.[55] Nitekim Mezopotamyalılarda evrenin ve insanın yaratılış konularının baş mimarları tanrı ve tanrıçalar olduğunu kabul ettiklerini de görürüz.[56]

2.1.SÜMERLİLERDE EVRENİN YARATILIŞI

Sümerlilerde evren oluşumunun belli başlı ögeleri vardı. Evreni esasen gök ve yerin birleşiminden olduğunu düşünüyorlardı.[57] Bu şekilde düşünmelerin sebebi ise gök ve yerin birbiriyle uyumlu ve kozmik ritme sahip olmasıyla açıklanabilir. Gök ve yer anlamına gelen, o dönemde kullanılan "an(gök) - ki(yer)" sözcükleri ile anlatılmıştır.

Evrenin var olmasından itibaren ilksel olarak denizin oluştuğuna inanmışlardır. Bu oluşan denizin de düz bir yeryüzünün üzerine konulmuş ve onunla bütünleşmiş kubbe biçiminde bir gökten meydana gelen kozmos/evren oluşmuştur. Bu iki unsur arasında da gökle yeri ayıran hareketli ve genişleyen bir hava/atmosfer bulunuyordu. Bu havadan da ışıklı cisimler yani güneş, ay gezegenler ve yıldızlar yapılmıştır.

---

[55] CİZİRİ Şerefhan, **Anadolu'dan Mezopotam…** 57.
[56] KILIÇ Yusuf, **Mezopotamya Mitolojisinin Anadolu ve Yunan Mitolojisine Olan Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997. s. 11.
[57] KRAMER Samuel Noah, **Sümerler…** s. 153.

Gök ve yerin ayrılmasından ve ışıklı gök cisimlerinin oluşumundan sonra da bitki, hayvan ve insan yaşamı oluşmuştur.[58] Bu ritmik uyumun toplumdaki yansıması olarak; gökteki olaylar yerdeki olayların habercisi olarak algılanmasıdır[59] diyebiliriz.

Evrenin yaratılışını bu denli önemseyen Sümerlilerin, evrenin işlemesini sağlayan şeyin, biçim olarak insana benzeyen fakat insanüstü ve ölümsüz olan, insanlara görünmeyen, evreni uygun yasalara göre yönlendiren ve yöneten bir grup canlının oluştuğu panteon vardır. Sümerlilerdeki kainatın yaratılışına dair görüşlerin ana kaynağı Kramer'in "Gılgameş, Enkidu, ve Ölüler Diyarı" diye adlandırdığı Sümer şiirlerinin giriş bölümleridir.

Aşağıdaki Sümerce yazılmış bu metinde Eski Mezopotamya insanın evrenin yaratılışına dair dünya görüşünü yansıtır. Metnin bu kısmı;

Gök yerden uzaklaştıktan sonra,

Yer gökten ayrıldıktan sonra,

İnsanın adı konduktan sonra,

An göğü ele geçirdikten sonra,

Enlil yeri ele geçirdikten sonra,

Ereşkigal Kur'un ödülü olarak ele geçirilip götürüldükten sonra,

O denize açıldıktan sonra, o denize açıldıktan sonra…

---

[58] KRAMER Samuel Noah, **Sümerler…** s. 153.

[59]BAIGENT Mıchael, **Babil Kehanetleri "Günümüzün Babil Astrolojisi ve Büyüsünden Etkilenişi"** Yakamoz Yayınevi, (Çev. A. M. Esenerli), 1. Basım, Ağustos, İstanbul, 2009. s. 95.

Bu pasajın en önemli mesajı evrenin yaratılışına dair, gök ve yerin birbirinden ayrılması ile insanın yaratılışının buyurulmasıdır.[60] Buna binaen yer ile gök ayrılmadan da önce tanrıların varlığını düşündürmektedir.

Sümerlilerdeki evrenin yaratılış sorumluluğunun en ünlü üç tanrıya bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bunu da aşağıdaki çivi yazılı metinlerden anlarız.

Anu, Enlil ve Enki/Ea büyük tanrılar,

Gökyüzünü ve yeryüzünü planladılar.

Ya da bu anlatılanlara ilave olarak aşağıdaki metinlerde geçen aşağıdaki satırlarda gökyüzünün yaratılışını kutsal hanedanın başı Anu'ya, geri kalan kısmı da zeki olan tanrı Enki/Ea'ya mal edilir.

Anu gökyüzünü döllediğinde

Ve Enki/Ea yeryüzünü kurduğunda…

Tam net olmamakla birlikte Sümerlilerin diğer bir yaklaşımına göre de Tanrıça Nammu "ezeli deniz" diye ifade edilen bu tanrıça, gök ve yeri doğuran, ana ve bütün tanrıları yaratan kadın ata olarak da tanınmaktadır. Hem evrensel hem de tanrısal bir bütün olarak tasavvur edilen "ezeli sulara" kozmoloji metinlerinde sıkça rastlanır. Bu örnekte de su kütlesi, döllenmesiz üreme yoluyla ilk çifti, eril ve dişil temel ögeleri canlandıran gök ve yeri doğuran ilk ana ile özdeşleştirilmiştir. Bu ilk çift "hieros gamos / kutsal evlilik" töreniyle birbirine karışmıştır.[61]

---

[60] KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mitolojisi,** Kabalcı Yayınevi, (Çev. H. Koyukan), 2. Basım, Eylül, İstanbul, 2001. s. 80-81.

[61] ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar…** s. 79.

Eski Mezopotamya insanının evrenin yaratılışı ile ilgili genel bir yaklaşımı da dünyanın bütün evrenin varlığı tanrılara bağlıdır. Bu bağımlılığın somut olarak hayal ediliş biçimi nasıl olursa olsun bütün evrenin işleyişi de onlara bağlıdır.[62]

Sümer panteonunun en önemli isimlerinden biri olan Enki için yaratılış sonrasıyla ilgili bu tanrı üzerinde durulmalıdır. Çünkü Enki yaratıcı bir tanrıydı; ana tanrıça ile birlikte Sümerlerce bilinen evrenin büyük bölümüne, kökenleri kimi mitlere konu olan bazı yaratıklarda dahil, o biçim vermiştir.[63] Kurnaz ve bilge olan bu tanrı; tanrıların çok akıllı, her şeyi bilen önderi, bilge bir danışman, değerli bir dost, cömert, yüceltilmiş ve övülmüştür. Yaratılan her şeyin adını bilir çünkü kendisi de bir yaratıcı tanrıdır.

Sümer yaratılış mitosunda bildiğimiz üzere An / Gökyüzü tanrısından önce "yaratıcı" Abzu ve "her şeyi doğuran" Tiamat ile başlayan çiftleşen tanrılar mevcuttur. Sümerlilerin ilk tanrısı Abzu, Enki'nin önerisi üzerine annesi Nammu'nun insanı yarattığı tatlı su okyanusu ile özdeştir. Dolayısı ile onu tüm tanrısal ve insani yaşamın kaynağı olarak kabul edebiliriz.[64] Evrenin düzenlenmesi ile ilgili yaratılış motifinin, göksel cisimleri ve Sümer uygarlığının çeşitli ögelerinin nasıl var olduklarını açıklayan mitoslarla da anlaşılmıştır.[65]

---

[62] BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı…** s.245-246.

[63] KRAMER Samuel Noah, **Sümerli'lerin Kurnaz Tanrısı Enki,** Kabalcı Yayınevi, (Çev. H. Koyukan), 1. Basım, Kasım, İstanbul, 2000. s. 7-8.

[64] UHLİG Helmut, **Sümerler "Tarihin Başlangıcın…** s. 30.

[65] HOOK Samuel Henry, **Ortadoğu Mitolojisi,** İmge Yayınevi, (Çev. Alaeddin Şenel) 4. Basım, Nisan, Ankara, 2002. s. 31.

2.2.SAMİLERDE EVRENİN YARATILIŞI

Yaratılışın Sami kavimler yansıma karşımıza ana hatları değişmemek şartı ile farklı çıkmaktadır. “Bir zamanlar yukarıda” adıyla bilinen “Enuma Eliš” kozmogoni şiiri, Akad dilinin en önemli yaratımını oluşturmaktadır. Sümer edebiyatında büyüklük, dramatik gerilim, teogoni, kozmogoni bilimi ve insanın yaratılışını birbirine bağlama çabası açısından bu eserle kıyaslanabilecek başka bir şey yoktur. Esasen Enuma Eliš dünyanın köklerini Marduk’u yüceltmek amacıyla anlatır.[66]

Sami kavimlerinin yaratılış mitolojisi Sümer versiyonunda ki Enlil ve Enki/Ea başrol oynarken yaratılışa farklı tanrılarında karıştığı görülür. Babil yaratılış mitolojisi Babil’in önemli bayramı olan yeni yıl yani nevruz şenliği olarak görülen “Akîtu” ile ilişkilendirilmesi büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu yaratılış şiiri olan Enuma Eliš törensel anlam kazanmıştır. Bu şiirin içerik olarak asıl karakteri tanrı Marduk’tur.[67] Mezopotamya için yaygın olan tanrıların benzeşimi ve fonksiyonları zamanla devam etmiştir. Buna Babil’deki Marduk’un karşılığı olan tanrı Asur’un Asur’a baş tanrı olarak geçtiği şekli ile görürüz.[68]

Yaratılış mitosunun yapılan kazılarda Asurca nüshası da çıkmıştır. Mitosun Babil’ce versiyonun birinci tabletteki yaratılış kısmı şöyle gelişir.

Üstte değirmi gök adsızken,

Altta da yağız yer ad almamışken;

Onları doğurtan ilk önce Apsû,

---

[66] ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar…** s. 90.
[67] HOOK Samuel Henry, **Ortadoğu Mit…** s. 51.
[68] HOOK Samuel Henry, **Ortadoğu Mit…** s. 52.

Mummu ve Tiamat, hepsini doğuran,

Hala sularını ayırmamışken,

Otlaklar yoktu bir sazlık bile görünmüyordu;

(öteki) tanrıların hiçbiri var edilmemişti henüz;

Daha adlarıyla çağırılmamış, yazgıları yazılmamıştı;

(işte o zamanlarda) yaratıldı tanrılar onların bağrından

Lahmu ile lahâmu geldiler dünyaya (ve) aldılar adlarını

Büyüyüp boy atmamışlardı ki daha,

Anşar ile Kişar yaratıldılar; geçtiler boyca onları.[69]

Bu şekilde birbirinin devamı gibi seyreden mitolojide ki tanrıların oluşumu ve tanrılar arası evrenin şekil alması bize gösteriyor ki tanrılar arası ve onlardan olanların da arasında bir bağ olduğudur.

---

[69] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yaratılış Destanı",** Ayraç Yayınları, (Çev. İ. Birkan), 1. Basım, Ankara, 2000. s. 33.

Tabletin bu kısmında evrenin tatlı su okyanusu Apsû ile tuzlu su okyanusu Tiamat dışında hiçbir şeyin bulunmadığı ilksel durumunun betimlemesi ile başlar. Bu eserin bilim dünyasında yaratılış şiiri olarak geçmesi de bilim insanlarının bu tür eserlerin ilk kısımları üzerinden eserleri adlandırılmaktadır. Eserin ilk kısmından da yaratılıştan bahsedilir. Temelde bu şiir Marduk'u ve Babil'i evrenin merkezi olarak yüceltir.[70] Enuma Eliš destanında; tanrı Marduk'un doğumu ve diğer tanrılardan farklı olarak yüce, sıra dışı görülmüş ve Marduk'u kâinatın en şerefli pozisyonuna getirilişini genel olarak kapsar.[71]

Genellemek gerekirse Sümer ve Akad yaratılış efsanelerinin hepsinde kişiler dışı yani maddeye dayalı bir yaratılış süreci yerine tanrılar merkezli kozmogoni yer alırdı. Bu durum evrenin yaratılışı içinde geçerliydi. Bu doğaüstü varlıklar, gök ve yerden oluşan evren ya da ezeli su biçiminde hayal edilir. Bizzat bu ilk varlıkların yeni yaratık ve canlılara hayat vermesini sağlayan yaratılış sürecinin şu iki yoldan biriyle gerçekleştiği söylenir. İlk varlıkların birbirinden ayrılması ya da birbiri ile birleşmesi[72] gibi yaklaşımlarla evrenin yaratılışındaki gizemli sırrı çözmenin gayreti içinde girilmiştir.

---

[70] ANDRE-SALVINI Beatrıce, **Babil**, Dost yayınevi, (Çev. E. Uluatam), 1.Basım, Nisan, Ankara, 2006. s. 14.

[71] SMITH Gary V, **The Concept…** 18-22.

[72] ZGOLL Annette, **Mitoloji, "Kadim Yakın…** s. 20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İNSANIN YARATILIŞI

Mezopotamya da insan denilen kavramın bahsi geçmeden önce uzun süre tanrılardan söz edilmiştir. Bunu da mitolojik belgelerden anlıyoruz. Yaşayan tek varlık onlarmış gibi bahsedenler yine tanrıları düşünerek yaratan insanlardır. Belki de bu insan denen varlığın kendi yaşamının tanrıların suretin de yani aynasında ve kendi davranışlarında görmeye alışık olmasından kaynaklanıyordu. İnsanlar çevrelerini canlanmış ve tanrısal güce sahip varlıklar ve tanrılarla doldurulmuş olarak kabul etmişlerdi.

Aslında bu insanların kendi yansıması olan tanrılardan bahsederken kendi yaşamlarından bahsettikleri anlamına da gelir.[73] Buradan anlaşılıyor ki insanoğlunun imgelemi yani zihninin uzanış biçimini anlamlı kılınarak; nesnelere ruh kazandırılıp onun kutsallaşmasına yine insanoğlunun kendisi neden olmuştur. Yani insanoğlu kendi tanrısını kendi yaratmıştır.

Mezopotamya kavimlerinin genel olarak hayata olan bakış açılarına göre insanlar; esasen itibar görmeyen önemsenmeyen bir varlık olarak hep atfedilmiştir. İnsanın temelde yaratılış sebebi tanrılara hizmet etmesi ve tanrıların yaşamını sürdürdüğü ihtiyaçları için onların yerine çalışmasıydı.[74]

---

[73] UHLİG Helmut, **Sümerler "Tarihin Başlangıcın…** s. 38.
[74] KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mit…** 132.

3.1.SÜMERLİLERDE VE SAMİLERDE İNSANIN YARATILIŞI

Sümer şiirimize göre Babil yorumunda olduğu gibi kilden / çamurdan" biçimlenen insanın yaratılış amacı; tanrıların geçimleri için onları zahmetten kurtarmaktır.[75]

Sümerlilerin insana ve yazgısına olan güvensizliği ortada iken bile insanın çamurdan yoğurulduğuna ve yalnızca tek bir amaç için yaratıldığına da emindiler.[76] Böyle bir durum ortadayken bu insanların kendi kurguladığı bu tanrılara da bu kadar korkmaları ve bağlı kalmaları da düşündürücüdür.

Bu insanlar tanrılar tarafından sadece kendi zevk ve çıkarları için yaratıldıklarına şüphe duymayarak inanmaları gibi ölümsüzlüğü sadece tanrılara mahsus olarak kabul etmeleri de [77] bu insanların düşünce dünyalarının bir yöneticisi veya korkularının sebebi ile açıklanabilir.

İnsanın yaratılış sürecine dair bir bilgide; tanrısal toplumun var olduğu dönemden başlar. Bu tanrısal toplumun yaşamsal maddi gereksinimlerinin giderilmesi gereği ve bu durumun çalışma ile olabileceği için doğal olarak çalışmayan birinci sınıf ve çalışan ikinci sınıf tanrılar olarak ayrılmıştır. Bu ikinci sınıf tanrılara bahsedecek olursak şef olan Annunaki'ler ve ona bağlı olarak çalışan işçi tanrılar olan İgigi'lerdir.

[75] KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mit…** 132.
[76] KRAMER Samuel Noah, **Sümerli…** 165.
[77] KRAMER Samuel Noah, **Sümerli…** 166.

Çok çalıştırılan ve yorucu iş yapan bu ikinci sınıf tanrılar grev yaparak, iş aletlerini yakar ve kendi panteonlarını Enlil'e şikâyet ederek başkaldırır. Bu durumdan dolayı işsiz kalan Annunaki'leri panikler. Annunakiler için bu durum açlık ve sefalettir. Anu'nun tek başına başkanlık ettiği meclis toplanır. Zeki, kurnaz, bilge ve yaratıcı olan Enki/Ea işçi tanrıların yerine onlar kadar verimli ve boyun egen, itiraz etmeyen, yazgıları elinde olmayan varlıklar yaratmayı teklif ederek sorunu çözer. Bu varlık kusursuz, yetenekli fakat sınırlı ömre sahip insan olacaktı.

Tanrılar kurulu tarafından insan yaratılır. Tanrı kanıyla karıştırılmış kilden yaratılmıştır. Kanıyla karışması ise bu insanın tanrı gibi işlerini kusursuz yapacak beklentisi ile alakalıdır. Bu konuyla ilgili sıkıntıların metinlerde geçtiği şekline örnek verecek olursak;[78]

Tanrıların uğraşı fazla işleri yoğundu,

Üzüntü ise çok fazlaydı.

Muazzam yedi Annunaki

İgigi'leri işten yıldırıyorlardı.[79]

Sümer yaratılış mitinde Babil yorumunda olduğu gibi kilden yaratılmış insan yine tanrıların hizmeti için vukuu bulmuştur. Bu şiir, tanrıların geçimini sağlamak ve dişi ilahlar varlık bulduktan sonra çektikleri sıkıntıların sergilenmesi için bir girişle başlar.

[78] BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı…** 247-248.
[79] W. G. LAMBERT, A. R. MILLARD, **Atra-Hasīs, The Babylonıan Story Of The Flood**, Passage 1, 3-6, 1969, s. 43.

Tanrılar yakınırlar Enki/Ea bilge tanrı olup da onlara yardım edecekken derin uykuda hiçbir şey işitmez. Bunun üzerine annesi, bütün tanrıları doğuran ana "ilksel deniz" tanrıların gözyaşını getirir ve şöyle der:

"Ey oğul kalk yatağından,.. dan bilgeliğini göster,

Tanrılara hizmetkârlar yarat, onların… onlar üretsin."

Ve cevap gelir:

"Ey ana sözünü ettiğin yaratık, var edildi.

Onun üstüne tanrıların… yerleştir;

Deniz dibinin yüzeyindeki kilden yüreğini yoğur…"[80]

Buradan anlaşılıyor ki ihtiyaçlar doğrultusun da yaratılan insan, yine kendi kafasında kurguladığı tanrılara hizmetkâr olmuştur. Bu durumun insanın kendisine has bir özellik olduğu ile açıklanır. Diğer bir yaratılış mitinde de insanın varlık sebebi ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu mit de şöyle değinilmiştir.

"Marduk duyunca sözlerini tanrıların,

Yüreği dürter (onu) ilginç şeyler yaratmaya.

Anlatır bu fikri Ea / Enki'ye de,

Açarak gönlünden kurduğu planını:

Kan yaratacağım ve kemik olduracağım;

Sonra lullû'yu çıkaracağım ortaya, insan, olacak adı!

---

[80] KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mit…** 132-133.

Evet, yaratacağım lullû'yu: İnsan'ı,

(Onun üstüne) yıkılacak tanrıların hizmeti, dinlenebilsinler diye.[81]

Kadim Mezopotamya'nın eski efsanelerine göre, ilk insanların yaratılışı ya doğumla ya da el yapımıyla oluşur. İnsanoğlunun yaratılmasını sağlayan, iki ilahi varlık vardır: çeşitli şekilde karşımıza çıkan ana tanrıça ile tatlı su ve pratik buluşların sahibi zeki, kurnaz tanrı Enki/Ea'dır.

Tanrılar insanken sözleriyle başlayan diğer bir efsanenin konusu da tanrıların ve insanların yaratılışları, görevleri ve birbirileriyle ilişkileridir. Anlatımda tanrılara özgü bir şeyin insanlarda da mevcut olduğu ipuçlarının verilmesidir. Buna göre insanlar bilge bir tanrının kanıyla karışarak kilden yaratılmıştır. Böylece insanların tanrısal yeteneğe sahip olup, ölümsüz bir şey yani ruh kazandıkları söylenir.

Bitkiler gibi yerden biten insanlar için bir Sümer ilahisinde, en güçlü tanrı Enlil göğü yerden ayırır. "Canlı bedenin yetiştiği yerde" ilk insanlar, tıpkı bitkiler gibi topraktan biter ve Enlil bunlardan hoşnut kalır. Diğer tanrılar yeni filiz veren insanları görünce, hayranlık dolu bakışlarla Enlil'e yalvararak, ondan kendilerine hizmet edecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak insanlar yaratmasını ister. Ana tanrıça hükümdarlar yaratır. Böylece insanlığa düzen gelir. Ayrıca insanların üreme yoluyla çoğalmasını mümkün kılar.[82]

---

[81] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 6, Satır 1-8. s. 69.
[82] ZGOLL Annette, **Mitoloji, "Kadim Yakın…** s. 22-23.

Şimdiye kadar insan yaratılışı ile ilgili incelenmiş mitolojik belgelerin genelin de insanın yaratılış sebebi, yaratılış şekli, yaratılışındaki kullanılan maddesi ve yaratılan bu insanların görevleri üzerine durulmuştur. Eski Mezopotamya'da ki bu yaratılışa anlam veren bilinci ve gerekliliği, toplumlar arası kesintisiz bir şekilde ve birbirinin devamı niteliğinde süre gelmiştir. Bunu da yaratılma sebepleri, görevleri ve benzeri özelliklerinden anlıyoruz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.KUTSAL KİTABLARDAKİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Kadim Mezopotamya'daki yaratılışa dair yorum ve yaklaşımlardan ziyade, konuya bahsi geçen gelişmeleri, çalışmamım bu bölümünde direkt olarak yaratılış içerikli çivi yazılı belgeler ile kutsal kitaplarda geçen yaratılışla ilgili bölümlerin karşılaştırılarak, bilim dünyasının da ilgilendiği konu ile ilgili benzerliklerden bahsedilecektir.

4.1.TEVRAT'A GÖRE YARATILIŞ

Kitab-ı Mukaddes (Tevrat / Eski Ahid): Tarihi mitolojik belgelerde geçen evren ve insanın yaratılış süreci ile Tevrat'ta geçen evren ve insan yaratılışına dair bilgiler arasındaki benzerlikler üzerinden konuya yaklaşılacaktır.

Evrenin yaratılış merhalesi

Evrenin yaratılışına dair, Tevrat'ın tekvin bölümündeki yani, yaratılış kısmında olan metinlerden bazılarını inceleyecek olursak;

"Allah gökleri ve yeri yarattı"[83]

Tevrat'ta geçen bu kısım ile Sümer mitolojik metinlerindeki;

Gök yerden uzaklaştıktan sonra,

Yer gökten ayrıldıktan sonra,

………………………

[83] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/1, Eski ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.

Gökyüzünü ve yeryüzünü planladılar.

Anu gökyüzünü döllediğinde

Ve Ea yeryüzünü kurduğunda...[84]

Bu bölümler arasında kurulan bağ; gök ve yer kavramlarının yaratıcı tarafından tasarlanarak planlanması ile bu hadisenin vermek istediği mesajın her iki belgede de aynı olmasıdır. Mitolojik belgelerden yer ve gök kavramı, yaratılışın Babil versiyonu Enuma Eliš'te ise geçen yer ve gök kavramı;

"Üstte değirmi gök daha atsızken,

Altta da yer ad almamışken"[85]

Bu şekilde ifade edilmiştir. Diğer bir benzeşme ise Tevrat'ın yine yaratılış bölümündeki;

"Ve Allah dedi: suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın.

Ve Allah kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı. Ve öyle oldu."[86]

---

[84] ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar…** s. 61.
[85] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 1, 1-2. Satır, s. 33.
[86] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/6-7**

Bu metinler ile yaratılışın Babil versiyonu olan Enuma Eliš'teki şu kısımlar;

"Onları doğurtan ilk öncel Apsû[87]*,*

Mummu. Ve Tiamat, hepsini doğuran,

Sularını ayırmamışken"[88]

Hadiselerdeki bu benzeşmede ise yine her iki kaynakta da yaratıcı tarafından "suların ayrılması" olayıdır.

Babil yaratılış destanın da geçen evrenin yaratılışına dair olan aşağıdaki bu satırın;

"Otlaklar da yoktu, bir sazlık bile görünmüyordu"[89]

Tevrat'ta ki karşılığı olarak aşağıdaki satırları örnek verebiliriz.

"Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu,

Ve bir kır otu henüz bitmemişti."[90]

Genel itibariyle iki tarihi kaynak olan, gerek mitolojik belgeler gerekse de Tevrat'ta evrenin yaratılışına dair esas alınan temel yaklaşım şu şekilde geçmektedir. Evrenin varlığının ilk evresi olan ilksel denizin yani su kütlesinin oluşumu ve bunun üzerine kara parçasının oturması, gök ve yerin ayrılışı bu ayrılış ile arada oluşan göksel cisimlerin oluşumu ve bu hadiseler sonrası bitki, hayvan ve insanın oluşumu genel olarak işlenmiştir. Bu konu verilebilecek birçok örneklerle çoğaltılabilir.

---

87 "**Apsû**" Enuma Eliš'te geçen tatlı su tanrısı.

88 HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 1, 3-4. Satır, s. 33.

89 HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 1, 5. Satır, s. 33

90 KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-2/ 4**

İnsanın yaratılış merhalesi

İnsanın yaratılışına dair, Tevrat'ın tekvin bölümündeki yani, yaratılış kısmında olan metinlerden bazılarını inceleyecek olursak;

"Ve Allah dedi: Suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım"[91]

"Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı;

Onları erkek ve dişi olarak yarattı."[92]

Bu metinlerin mitolojik belgelerdeki benzerliği üzerinden karşılığı olan şu özellikleri sıralayabiliriz. Tanrıların insanlar gibi aynı duygu ve zaaflara sahip olmaları,[93] tanrılar yarattıkları varlıkları yani insanları kendileri gibi görmeleri ve tanrılarında insanlar gibi erkek ve dişi olarak sınıflandırılmaları fakat ölümsüzlük ve doğaüstü güç sahibi olmamaları ile açıklanabilir bu benzerlik. Bunlara diğer bir örnek olarak aşağıda geçen mitolojik belge ile açıklamak pek de yanlış olmaz.

"Ve insanoğlu tanrıların üzüntü üstlenmesini sağlayandır."[94]

Buradan da anlaşılıyor ki yaratıcı ile yaratılan yani insan arasındaki girift bir ilişki olduğudur. Tevrat'ta geçtiği üzere insanın ruhundan olması da buna işarettir.

---

[91] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/ 26**
[92] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/27**
[93] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji…** s. 196.
[94] W. G. LAMBERT, A. R. MILLARD, **Atra-Hasīs…** satır 191, s. 57.

İnsanın yaratılışı ile ilgili Tevrat'ta geçen diğer bir örnekte,

"Ve Allah yerin toprağından adamı yaptı."[95]

Bu satırdaki insanın hammaddesine örnek verebileceğim mitolojik satırlar;

"O tanrı ve İnsanoğlu,

Çamurdan bir güzel karışabilir."[96]

Her iki metinde de geçen ve verilmek istenen mesajın insanoğlunun yaratılışındaki mayası olan hammaddenin "çamur" oluşudur.

Babil'ce yazılmış olan yaratılış destanındaki ile destekleyecek olursak bu benzeşmeleri destanın şu satırları;

"Anlatır bu fikri Ea / Enki'ye de,

Açarak gönlünden kurduğu planını:

Kan yaratacağım ve kemik olduracağım;

Sonra lullû'yu çıkaracağım ortaya, insan, olacak adı!"[97]

Tevrat'ta geçen;

"Ve adam dedi: bu benim kemiklerimden kemik,

Ve etimden ettir. Buna nisa / kadın denilecek, çünkü o insandan alındı." [98]

---

[95] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-2/7**
[96] W. G. LAMBERT, A. R. MILLARD, **Atra-Hasīs…** satır 211-212, s.59.
[97] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 6, Satır 3-6. s. 69.
[98] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-2/23**

Bu satırlarla karşılaştırdığında temel olan insanın oluşum maddesinin her iki metinde de aynı olduğudur. Bu benzeşmelere daha birçok örnek de verebiliriz. Yaratılışın insan bölümünde ise kaynaklar arası bir ilişkinin söz konusu olduğu açıktır. Burada insanın yaratılış sebebi, fonksiyonları, insanın yaratılışındaki temel alınan maddenin ne olduğu üzerinde her iki kaynakta da paralellik söz konusudur.

4.2.KUR'AN-I KERİME GÖRE YARATILIŞ

Kur'an-ı Kerim: Tarihi mitolojik belgelerde geçen evren ve insanın yaratılış merhalesindeki süreçler ile Kur'an da geçen evren ve insanın yaratılış süreci karşılaştırılacaktır. Burada ki temel yaklaşım yine bu iki kavramın yani evren ve insanın yaratılış fonksiyonları, özellikleri ve temel yaratılış maddesi üzerinde durulacaktır.

Evrenin Yaratılış Merhalesi

Kur'an, göklerin ve yerin yaratılışını başından sonuna kadar bir arada anlatmaz. Tevrat gibi değildir. Kur'an-ı Kerim de bu konu bazı yanlarına değinerek parçalı şekilde sık sık bahsedilir.[99] Bundan dolayı ilgili konu sıkça bahsedilecektir.

Kur'an da evrenin yaratılışıyla ilgili geçen ayetlerle başlayacak olursak;

"O nankörler görmediler mi ki göklerle yerler bitişikti.

Biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık."[100]

---

[99] BUCAİLLE Maurıce**, Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Çev. M. Ali Sönmez), Ankara, 2001. s. 213.
[100] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim Yüce Meali**, Enbiya/30, Hayat Yayın Grubu, İstanbul, 2012. s. 328.

Bu ayetin benzerlik gösteren Sümerce yazılmış mitolojik belgedeki karşılığı ise;

"Gök yerden uzaklaştıktan sonra,

Yer gökten ayrıldıktan sonra" [101]

Bu benzeşmenin diğer bir örneği olan, yaratılışın Babil'ce versiyonun da ise;

"Üste değirmi gök daha adsızken,

Altta da yer ad almamışken."[102]

Buradaki her iki ortak noktada yani Kur'an ve mitolojik belgelerde verilen mesajın yine yaratıcı tarafından bu sürecin gerçekleştirilmesi, yani yeryüzü ve gökyüzünün ayrılması ile yer ve gök kavramlarının ele alınışıdır. Kur'an da yer ve gök kavramlarına dair birçok kısım vardır. Bu çalışmama da bunlardan en açıkları yani yakın olanı üzerinde duruluyor.

"Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar,

Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Rabbimiz (derler),

Bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin bizi ateş azabından koru!"[103]

"O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır."[104]

[101] KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mit…** s. 80.
[102] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 1, S. 1-2.
[103] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Âl-i İmrân/191.
[104] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Bakara/117.

Bu ayetlerden de anlaşılıyor ki; insanoğlunun evrenin yaratılışını düşünmeye sevk edecek ve yaratılış merhalesinin öneminden bahsedilmesi, insanlığın geçmişinden geleceğine dair olan bu gizemli ve kutsi sorular insanlığın her zaman hayatının şekillenmesinde etkili olacaktır.

"Anu, Enlil ve Ea/Enki büyük tanrılar,

Gökyüzünü ve yeryüzünü planladılar"[105]

Esasen bu hadiseye farklı cepheden bakacak olursak sonuç olarak yukarıdaki Kur'an-ı Kerim'den verdiğimiz örnekler ile yukarıdaki Sümer mitolojisine ait metinde iki ortak yön olarak değerlendirebiliriz. Gerçekleşen bu hadisenin yani evrenin / dünyanın oluşumunun iki bilgide de bir planlayıcısı olması ve ikisinde de yer ve gök kavramlarının diğer örneklerde de olduğu gibi tekrarlanarak geçmesi bu yaratılış kozmosunun insanlığın aklını sürekli kurcalayan ve insanoğlunun anlam vermek istediği oluşumlarda diyebiliriz.

Diğer bir tespitte Kur'an'da Hud süresinde geçen;

"Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur.

O zaman arşı su üzerindeydi."[106]

---

[105] KRAMER Samuel Noah**, Sümer Mit...** s. 80-81.
[106] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Hud/7.

Yukarıdaki ayette geçen ikinci satırdaki bilgi, "arşın su üzerinde" olması kâinattaki hayatın büyük bir ölçüde suya bağımlı olmasına işarettir.

Nitekim Tevrat'ın tekvin/yaratılış kısmında;

"Allah'ın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu."[107]

Tevrat ile ilgili olan kısımda da suyun önemi ile ilgili mühim bilgiler çıkarabiliyoruz. Bu suyun, insan hayatındaki özellikle, Mezopotamya coğrafyası ve insanı için önemli olan kısmını suyun mitolojik karakterlere bürünerek yansımasından anlıyoruz. Bu karakter Mezopotamya'nın ünlü yaratılışın mitosunun Babil'ce nüshasındaki "abzu (apsû) olarak karşımıza çıkar. Apsû, mitolojide tatlı su olarak karşımıza çıkar.[108] Buradan şunu çıkarıyoruz suyun her dönem insanlığın temel ihtiyacı olduğu gibi kutsi bir öneme sahip olduğunu çıkarıyoruz.

İnsanın Yaratılış Merhalesi

Bu kısımda Antik Mezopotamya'daki insanın yaratılış mitosları ışığında, yaratılışın sebepleri, süreci ve hammaddesi ile Kur'an-ı Kerim'deki insanın yaratılışı arasındaki benzerliklere değinilecektir.

İnsanın yaratılışı ile ilgili Kur'an'ın birçok yerinde bilgi verilmektedir. Eskiçağ ve Kur'an'a göre İnsanın yaratılış maddesinin benzerliklerinin ne olduğunu ortaya koyabilmek gerekir. Kur'an'daki ayetlerle bu konuyu örneklendirecek olursak;

---

[107] KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/2**
[108] BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mit…** s. 24.

"O'dur ki (önce) sizi topraktan……...,Yarattı."[109]

"Rabbin meleklere demişti ki: Ben çamurdan insan yaratacağım."[110]

"Biz kendilerini yapışkan bir çamurdan (balçık) yarattık."[111]

Kur'an-ı Kerim'den ayetler ile verilen insanın hammaddesine dair olan bilgilere karşılık Eskiçağ Mezopotamya'sına ait tarihi mitolojik belgelerden örnek verecek olursak;

"O tanrı ve İnsanoğlu,

Çamurdan bir güzel karışabilir."[112]

Buradan verilen mesajın her iki kaynakta da yaratılışın özü olan maddesinin "çamur/toprak" olduğu bilgisi çıkmaktadır. Ünlü yaratılış destanlarından biri olan Atra-Hasis'de geçen yukarıdaki bu mitolojik bilgiler ışığında, insanın yaratılışına dair bizlerde bir kanı oluşturmaktadır.

Verebileceğimiz diğer bir örnek ise Sümer mitolojisine aittir. Bu bilgi destanda aşağıda ki gibi geçmektedir.

"Onun üstüne tanrıların………yerleştir.

Deniz dibinin yüzeyindeki kilden yüreğini yoğur…."[113]

---

[109] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Mü'min/67.
[110] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Sâd/71.
[111] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Saffat/11.
[112] W. G. LAMBERT, A. R. MILLARD, **Atra-Hasīs…** satır 211-212, s.59.
[113] KRAMER Samuel Noah**, Sümer Mit...** s.132-133.

Buradan da anlaşılıyor ki çamurun farklı çeşidi olarak karşımıza çıkmasıdır. Deniz dibinde olması: Onun, yani çamurun balçık durumunda olduğunun göstergesidir.

Bu tarihi mitolojik belgelerdeki yaratılış hadisesi ile Kur'an'daki bu durumun benzeşmelerine vereceğimiz diğer bir örnekte, Babil yaratılış mitosundaki bir pasaja göre;

Tanrılar tarafından yaratılacak insan için,

"Anlatır bu fikri Ea/Enki'ye de,

Açarak gönlünden kurduğu planını:

Kan yaratacağım ve kemik olduracağım."[114]

Bu hadisenin benzeri bir durum olarak Kur'an-ı Kerim'de karşımıza çıkan ayetteki bilgiye bakıldığında ise,

"İnsan neden yaratıldığına baksın:

Atılan bir sudan yaratıldı.

Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan(bir sudan)."[115]

---

[114] HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş "Babil Yarat…** Tablet 6, Satır 1-8, s. 69.
[115] ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim…** Tarık/5-6-7.

Kur'an'da bahsi geçen bu bilgideki suyun aslında kan olduğu, yapılan bilimsel araştırmalara göre de kanın kemikler içinde oluştuğu için bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Zaten mitolojik belgede de insanın yaratılışı ile ilgili olarak kanın ve kemiğin geçmesi durumu, Kur'an'da verilen bu bilgiye benzerlik göstermektedir. Yaratılışla ilgili verebileceğimiz birçok örnek vardır. Bu örnekler Kur'an-ı Kerim ve mitolojik belgelerde de birçok yerde geçmektedir.

Yaratılış mevzusuna ait birçok örnekler mitolojik belgeler ve Kur'an-ı Kerim üzerinden çoğaltılabilir.

SONUÇ

Eski Mezopotamya için hayatın anlamı olarak esasen söylenmesi gereken: Tanrılar, evren ve insanlar arası bu üçleme bağlı olarak oluşan hayatın, yaşamsal ritminin bu coğrafyanın temel taşı olduğunu anlamak ve bu oluşumun Mezopotamya coğrafyasına olan etkisinin neler olduğunu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Mezopotamya coğrafyasında ki kutsal döngü olan tanrıların yaratılışı ve aynı tanrıların evreni ve insanı yaratışı ile tanrıların ve insanların birbirilerinden olan beklentilerini ele alınıp ve bunların evrenle olan ilişkisine değinilerek, evrendeki güneş, yıldız, ay ve atmosferin birbirileriyle olan ritmik uyumu ile insan, tanrı ve evren arasındaki üçlemin grift ilişkisi, asıl gizemin kaynağı olduğu için biz insanoğlunu düşündürmeye ve araştırmaya sevk ettiğini çalışmadaki tespitler göstermektedir.

Bu coğrafyadaki evren ve insanın yaratılış geleneği birbirinin takipçisi olarak isimler yerler ve zaman fark ederek süre gelir. Bu yaratılış geleneğinin yani kozmik sürecin yıllık olarak her bahar ayında gerçekleşmesi ile dönemsel yenilik yani yaratılışın tekrarlanması ile kutsanmıştır. Şimdiye kadar bilim dünyasının da bu alanda gizemli bulduğu konuların sırrını çözemediği ortadadır.

Mezopotamya toplumları maddi bir yaşamın ve dünyanın dışında esasen gözle görülemeyen doğaüstü bir âlemi olduğunu düşünmeleri bu toplumların soyut düşünce biçimlerinin ne kadar ileri olduğunu gösterir. Yani hayatın anlamını ve gizemini çözümlemek için doğa ve doğaüstü şeylere mistik bir anlam yükleyerek doğayı ve yaşamı anlamaya çalışmaları ile ortaya çıkar Mezopotamya inancı. Bu tür toplumlar ise gerek kültürel yapı gerekse etnik yapı olarak, değişim ve dönüşüm sürecini yaşarlar. Coğrafi şartların bu insanlara sunmuş olduğu yaşam doğrultusunda insanları düşünmeye ve üretmeye sevk ettiğini görürüz.

Esasen Mezopotamya'daki toplumlar için bütün mitolojik hikâyelerin birbirini destekler durumda olduğu ortadadır. Bunun da bölgedeki arka arkaya gelen kültürlerin birbirini etkileyerek devam ettiğini söylemekle mümkün olur. Temelde bu coğrafyayla ilgili yaratılışın konusu ile tespit edilen mitlerinde birbirini destekleyerek günümüze kadar geldiği bilim dünyası tarafından doğrulanır. Antik Mezopotamya'da ki evrenin ve insanın yaratılış yaklaşımı ile kutsal kitaplarda ki evrenin ve insanın yaratılışı arasındaki benzerliklerin tespiti yapılarak ortaya bilimsel sonuç koyulması amaçlanır. Zaten insanlığın ve Mezopotamya'nın kültürel tarihi süreci mukayeseli bir metot ile incelenirse daha net ve tutarlı bilimsel çalışmalar elde edilecektir.

Bu tezde verilmek istenen diğer bir mesaj ise insanoğlunun dini ve kültürel mirasının en zengin ve belirgin olduğu bu coğrafya üzerinden değerlendirecek olursak; insanın doğası gereği kendisinde varlığından bu yana var olan inanma güdüsünün olduğu bu coğrafyada tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır.

Konunun bütününden çıkarılan diğer bir önemli sonuç olarak da insanın yaşadığı gibi düşünmediği düşündüğü gibi yaşadığı ortaya çıkar. Yani inanma güdüsünün bu coğrafyadaki insanların özgürlüğüne müdahale ettiğini görürüz. Diğer bir ifade ile din denilen olgunun günümüzde de olduğu gibi yaşamı kontrol altında tutuğu ve insanlarında buna göre hayatlarını sürdürdüğünü görürüz.

Mezopotamya için yaratılışa dair bir çıkarımda insanın yaratılış kavramına olan bakış açısıdır. Mezopotamya toplumlarının ve insanlığın esasen mutlak bir yaratıcıya ve yaratılışın özüne hep merak duyularak günümüze kadar geldiği ortadadır. Bu coğrafyadaki yaratılış ile ilgili bilinen belli başlı mitolojik belgelerin çözülerek bilim dünyasına kazandırılması ile kadim tarihin gizemli coğrafyası olan Mezopotamya halklarının yaşam faaliyetleri hakkında detaylı bilgilere sahip oluyoruz.

Bu konularla da ilgili çalışan veya eser üretme gibi çabaya düşen bazı araştırmacılar, yaptıkları bazı çalışmalar ile ilmi, edebi, manevi ve ahlaki olan değerlerimizle ilgili zihinlerde kuşku uyandıracak yaklaşımlarla bu konuları ele alarak toplumu bu yönde derinden sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

ANDRE-SALVINI Beatrıce, **Babil**, Dost Yayınevi, (Çev. E. Uluatam), 1.Basım, Nisan, Ankara, 2006.

ARMSTRONG Karen, **Mitolojilerin Kısa Tarihi**, Alfa Yayınları, (Çev. D. Şendil), 1. Basım, Şubat, İstanbul, 2014.

ATEŞ Süleyman, **Kur'an-ı Kerim (Yüce Meali)**, Hayat Yayın Grubu, İstanbul, 2012.

ATSIZ Hasan, **Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişimi,** Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV 2004.

BAIGENT Mıchael, **Babil Kehanetleri "Günümüzün Babil Astrolojisi ve Büyüsünden Etkilenişi"** Yakamoz Yayınevi, (Çev. A. M. Esenerli), 1. Basım, Ağustos, İstanbul, 2009.

BUCAİLLE Maurıce**, Müspet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Çev. M. Ali Sönmez), Ankara, 2001.

BOTTÉRO Jean, **Kültürümüzün Şafağı Babil**, Yapı kredi Yayınları, (Çev. A. Berktay), 2. Basım, Mayıs, İstanbul, 2006.

BOTTÉRO Jean, **Mezopotamya "Yazı Akıl ve Tanrılar"**, Dost Yayınevi, (Çev. M. E. Özcan), 2. Basım, Şubat, Ankara, 2012.

BOTTÉRO Jean – STEVE Marie Joseph, **Evvel Zaman İçinde Mezopotamya,** Yapı Kredi Yayınları, (Çev. Anita Tatlıer), 5. Basım, Ocak, İstanbul, 2010.

BLACK Jeremy – GREEN Anthony, **Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü, "Tanrılar İfritler Semboller"**, Aram Yayıncılık, Ekim, İstanbul, 2003.

CİZİRİ Şerefhan, **Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık,** Doruk Yayınları, Haziran, Ankara, 1997.

ELIADE Mırcea, **Babil Simyası ve Kozmolojisi**, Kabalcı Yayınları, (Çeviren, Mehmet Emin Özcan), 1. Basım, Aralık, 2002.

ELİADE Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi "Taş Devrinden Eliusis Mysterialarına"**, Kabalcı Yayınları, (Çev. A. Berktay), 3. Basım, Şubat, İstanbul, 2012.

ELİADE Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınları, (Çev. L. Arslan), 2. Basım, Ekim, İstanbul, 2009.

ERİKSON Erik H, **İnsanın Sekiz Çağı**, Birey Toplum Yayınları, (Çev. T. B. Üstün, V. Şar), 1. Basım, Aralık, Ankara, 1984.

ERGÜVEN Abdullah Rıza, **Dinlerin Kökeni ve İslam'da Reform**, Berfin Yayınları, 1. Basım, Kasım, İstanbul, 1996.

FOULQUİE Paul, **Varoluşçunun Varoluşu,** Toplumsal Dönüşüm Yayınları, (Çev. Y. Şahan), 3. Basım, Ekim, İstanbul, 1998.

FREUD Sigmund, **Dinin Kökleri "Totem ve Tabu, Musa ve Tek Tanrıcılık ve Diğer Çalışmalar",** Öteki Yayınevi, (Çev. S. Budak), Nisan, Ankara, 1995.

FROMM Eric, **Psikanaliz ve Din "İnsan Bir Tanrı Mı",** Arıtan Yayınları, (Çev. A. Arıtan), 2. Basım, Eylül, İstanbul, 1991.

HATTSTEİN Markus, **Mitoloji, “Kadim Yakındoğu Mitolojisi”**, NTV Yayınları, (Çev. N. El-hüseyni), Aralık, İstanbul, 2009.

HEIDEL Alexander, **Enuma Eliş “Babil Yaratılış Destanı”,** Ayraç Yayınları, (Çev. İ. Birkan), 1. Basım, Ankara, 2000.

HOOK Samuel Henry, **Ortadoğu Mitolojisi,** İmge Yayınevi, (Çev. Alaeddin Şenel) 4. Basım, Nisan, Ankara, 2002.

KİTABI MUKADDES, **Tekvin, Bab-1/1, Eski ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.

JACOBSEN Thorkild, **The Intellectual Adventure Of Ancıent Man**, **The Cosmos As A State**, “An Essay On Speculatıve Thought In The Ancıent Near East”, The Unıversty Of Chıcago Press, Chıcago and London. 1977.

JEAN Georges, **Yazı İnsanlığın Belleği,** Yapı Kredi Yayınları, (Çev. Nami Başer), 7. Basım, Mart, İstanbul, 2012.

JOHNSON Erika D. **The Phenomenon Of God-nap İn Ancient Mesopotamia**, Universty of Birmingham.

KILIÇ Yusuf – AY Şeyma, **Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu,** Turkish Studies Internatıonal Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring Ankara, 2003.

KILIÇ Yusuf, **Mezopotamya Mitolojisinin Anadolu ve Yunan Mitolojisine Olan Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

KÖROĞLU Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2002.

KRAMER Samuel Noah, **Sümerli’lerin Kurnaz Tanrısı Enki,** Kabalcı Yayınevi, (Çev. H. Koyukan), 1. Basım, Kasım, İstanbul, 2000.

KRAMER Samuel Noah, **Sümer Mitolojisi,** Kabalcı Yayınevi, (Çev. H. Koyukan), 2. Basım, Eylül, İstanbul, 2001.

KRAMER Samuel Noah, **Sümerler "Tarihleri Kültürleri ve karakterleri"**, Kabalcı Yayınevi, (Çev. Ö. Büze), 1. Basım, Eylül, İstanbul, 2002.

LAMBERT W. G, **Ninurta Mythology in the Babylonian Epic of Creation,** Kelısschrıftlıche Lıteraturen, Ausgewählte Vorträge Der XXXII. Rencontre, Assyrılogıque Internatıonale Münster, 8-12.7.1985.

MAY Rollo, **Yaratma Cesareti**, Metis Yayınları, (Çev. A. Oysal), 4. Basım, Eylül, İstanbul, 1992.

MCCALL Henrietta, **Mezopotamya Mitleri,** Phoenix Yayınları, (Çev. B. Baykara), Haziran, Ankara, 2011.

SEGAL Robert A. **Mit,** Dost Yayınevi, (Çev. N. Örge), 1. Basım, Mart, Ankara, 2012.

SMITH Gary V, **The Concept of God / The Gods As Kıng In The Ancıent Near East And The Bıble**, Trinity Journal 3 Ns 1982.

ŞENEL Aleaddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi "Tarih Öncesinden İlkçağda ve Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş",** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2008.

TAPLAMACIOĞLU Mehmet, **Din Sosyolojisi**, A. Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1983.

TOSUN Mebrure, **Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Hurri-Mitanni Üslubu**, TTK. Ankara, 1956.

UHLİG Helmut, **Sümerler "Tarihin Başlangıcından Bir Halk"** Telos Yayınları, (Çev. N. Ersoy), 1. Basım, Şubat, İstanbul, 2006.

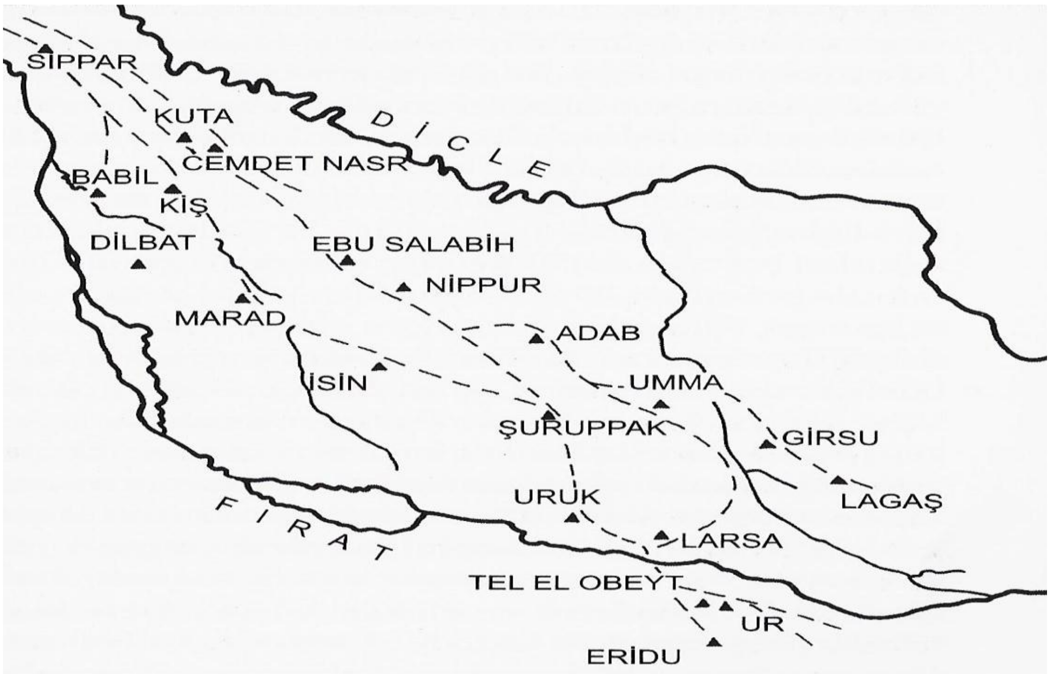
UNCU Ebru, **Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü**, Hıstory Studıes Internatıonal Journal of Hıstory, Volume 5, Issue 1, January 2013.

OATES Joan, **Babil**, Arkadaş Yayınları, (Çev. Fatma Çizmeli), Ankara, 2004.

W. G. LAMBERT, A. R. MILLARD, **Atra-Hasīs, The Babylonıan Story Of The Flood**, 1969.

ZGOLL Annette, **Mitoloji, "Kadim Yakındoğu Mitolojisi"**, NTV Yayınları, (Çev. N. Elhüseyni), Aralık, İstanbul, 2009.

EKLER

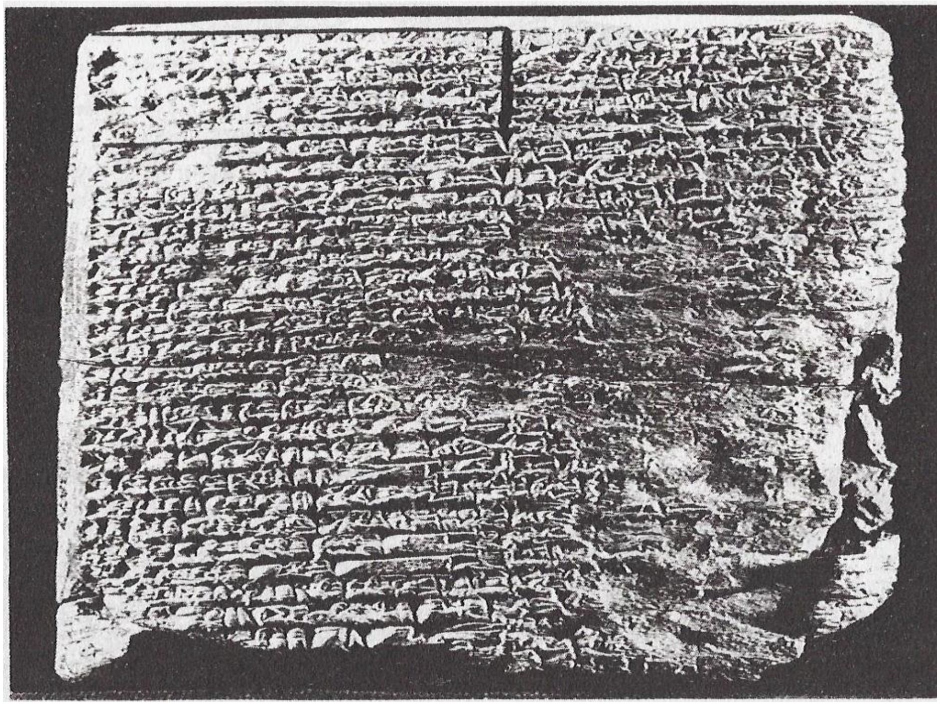
Şek. 1. Fırat ve Dicle'nin 3. Binyıldaki olası yataklarını gösterir.

Bkz**. Joan Oates**, 2004. s. 13.

Şek. 2. Mezopotamya'nın genel haritası

Bkz**. Jean Bottero**, 2010. s. 107

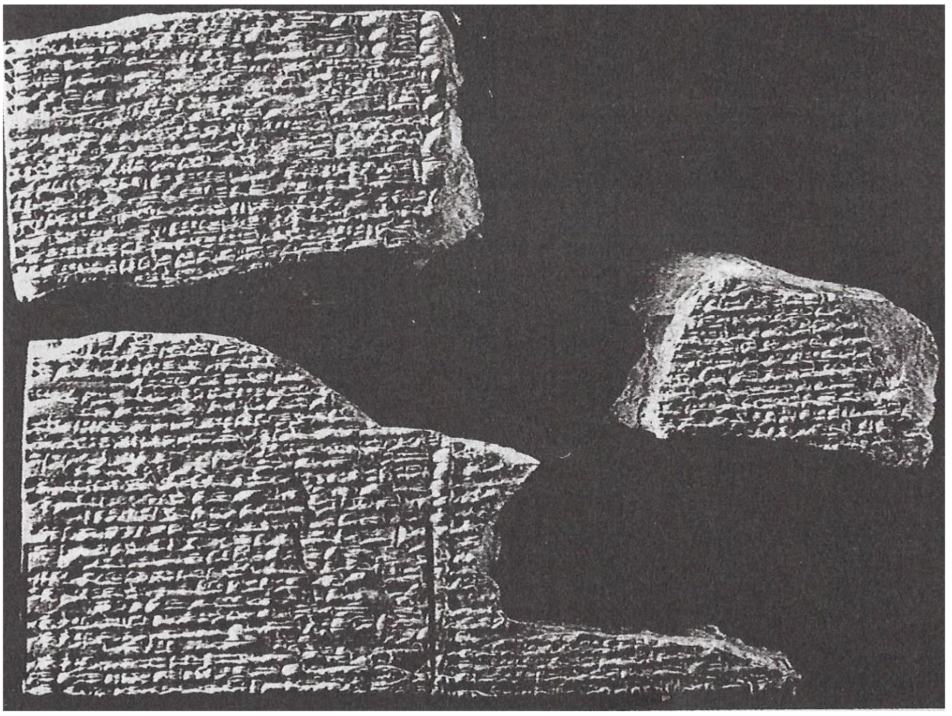
Şek. 3. Tanrı Enlil’in gök ile yeri ayırdığı metin.

Bkz**. Samuel Noah Kramer**, 2001. s. 78.

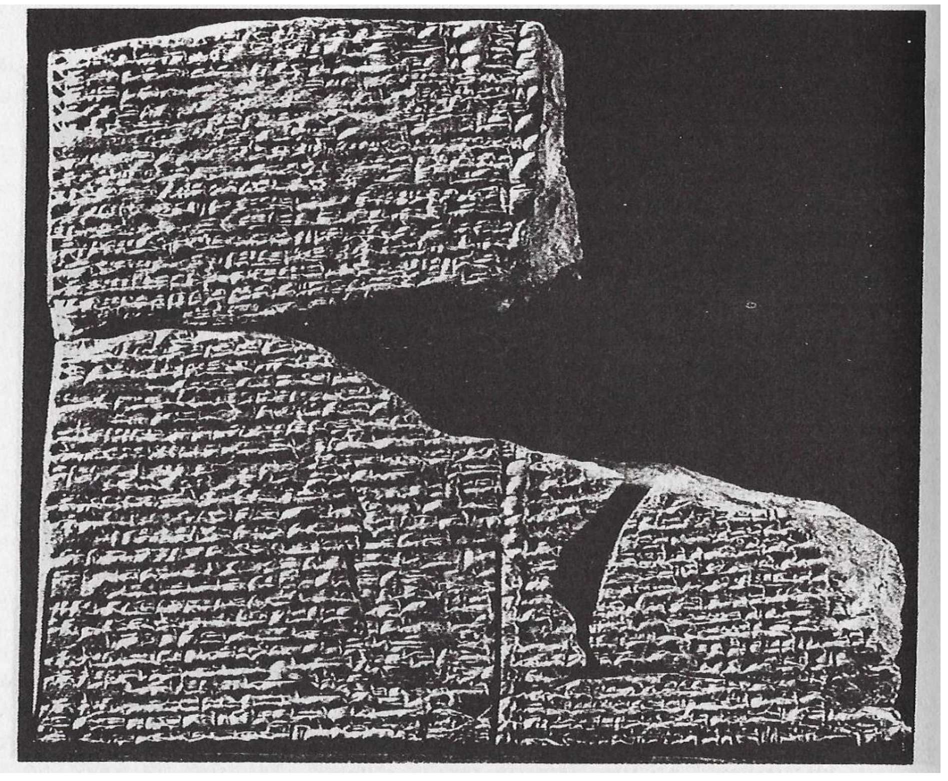

Şek. 4. Çeşitli Mitolojik Sahneler.

Bkz**. Samuel Noah Kramer**, 2001. s. 85.

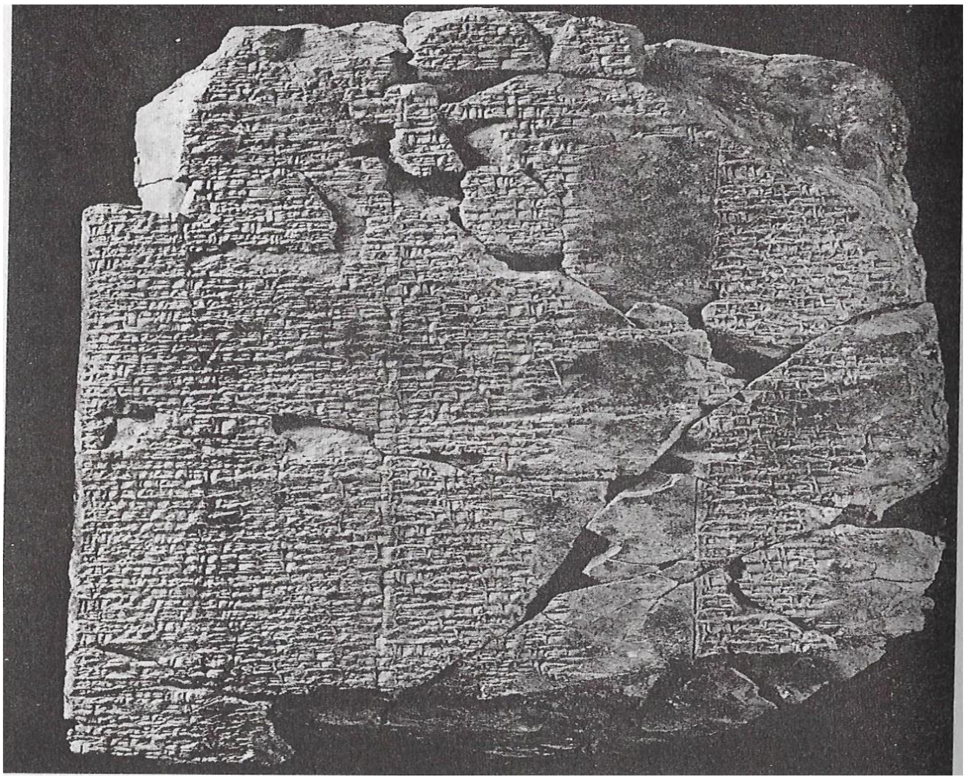

Şek. 5.

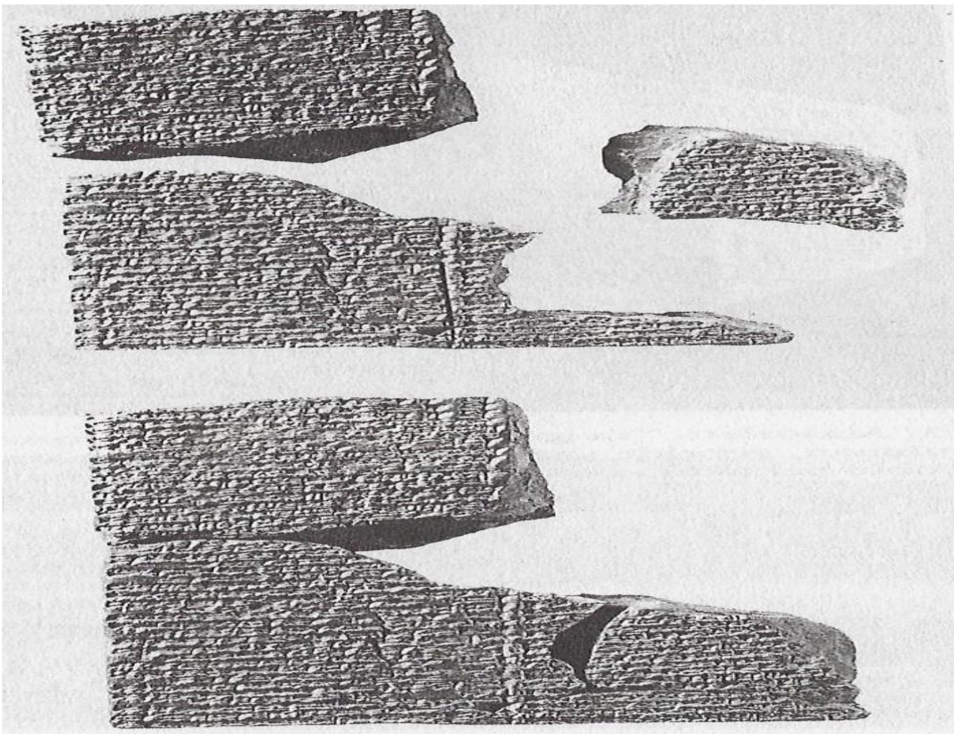
Şek. 5-6. İnsanın Yaratılışını yansıtan Sümer miti.

Bkz**. Samuel Noah Kramer**, 2001. s. 136.

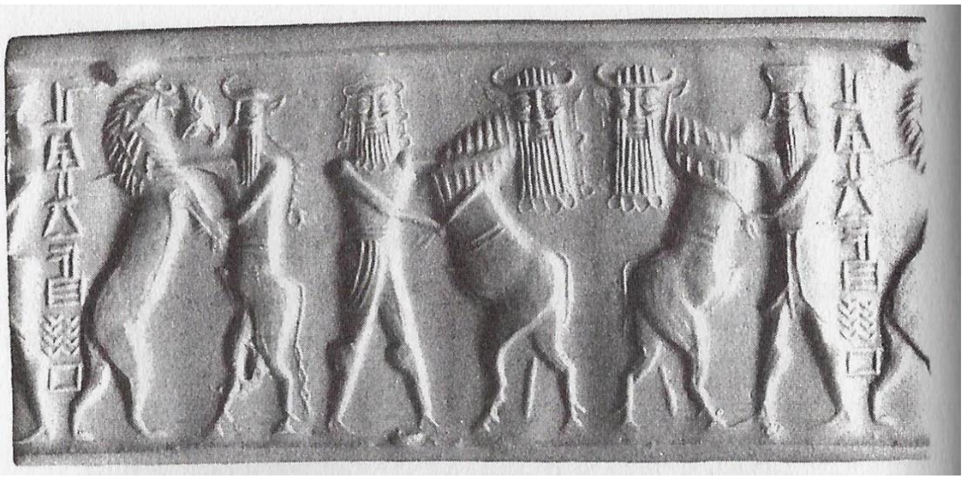
Şek. 7. İnanna ve Enki/Ea ile ilgili mitin yazılı oldugu tablet.

Bkz**. Samuel Noah Kramer**, 2002. s. 262.

Şek. 8. Sümerde İnsanın yaratılış Tableti.

Bkz**. Samuel Noah Kramer**, 2002. s. 263.

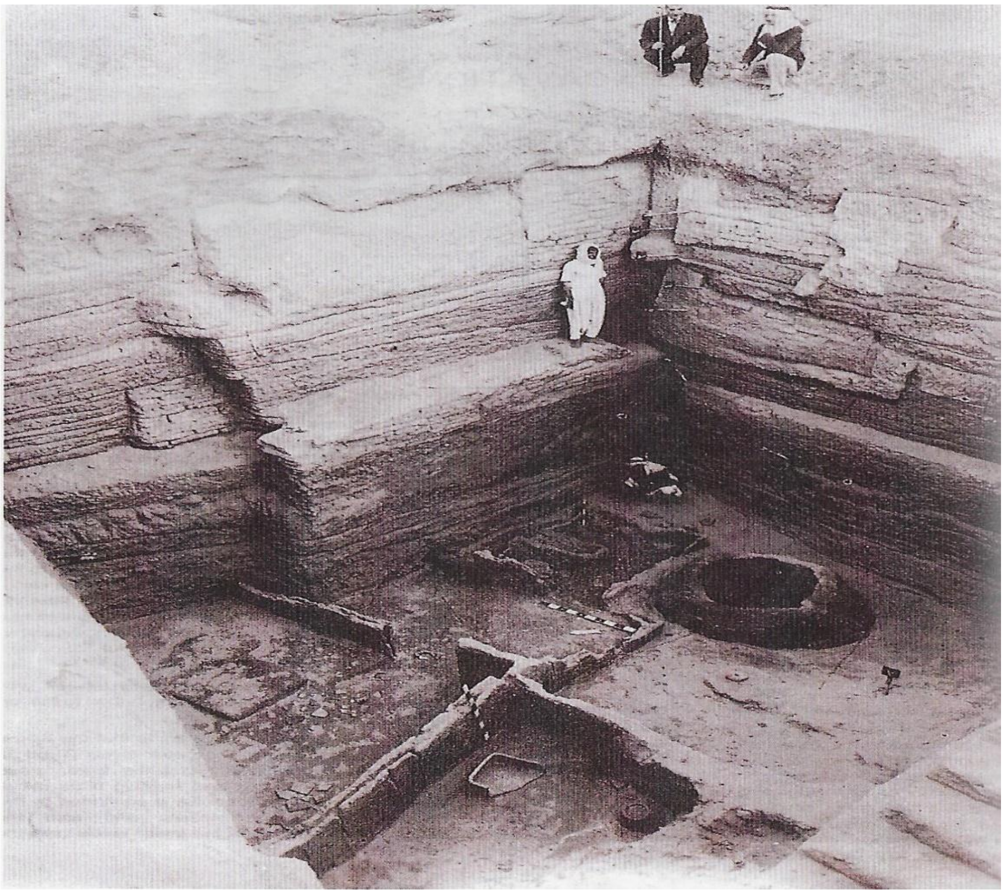
Şek. 9. Tanrılarıdan sakallı Lahmunun bir yarışmadaki tasfiri.

Bkz**. Henrietta Mccall**, 2011. s. 82.

Şek. 10. Babil kralı Marduk'un tanrıların yüregini sakinleştirmek için Eanna tapınagında yapılan ritüel

Bkz**. Georges Jean,** 2012. 19.

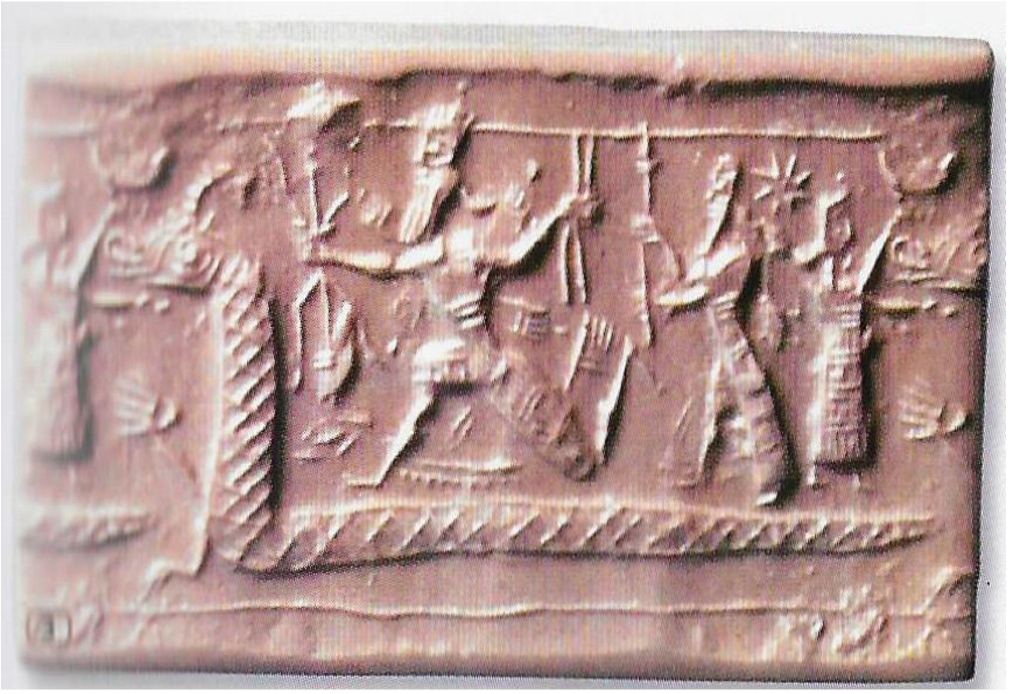
Şek. 11. Tanrı Enki'ye İthaf edilen Eridu'daki tapınak.

Bkz. **Jean Bottero**, 2010. s. 112.

Şek. 12. Bir su sarnıcındaki tanrı Enki'nin simgeleri.

Bkz**. Zgoll Annette**, 2009. s. 32.

Şek. 13. Tanrı Marduk’un Tiamatı öldürerek bedenini ikiye ayırması.

Bkz**. Zgoll Annette,** 2009. s. 27.

Şek. 14. Sümer tanrılarında suyun temizleyici önemini gösteren tasviri.

Bkz**. Zgoll Annette,** 2009. s. 32.

Şek. 15. Tanrı Ea’nın ritüeli.

Bkz**. Joan Oates**, 2004. s. 38.

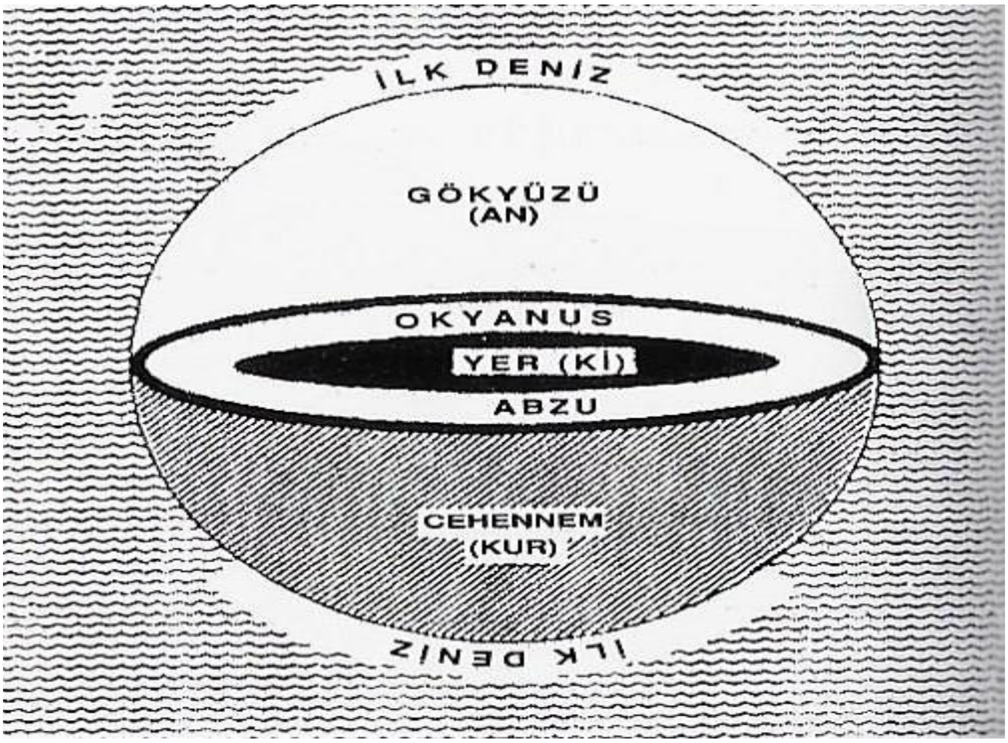
Şek. 16. Tanrılar hiyerarşinin buluştuğu dikil taş.

Bkz**. Joan Oates**, 2004. s. 107.

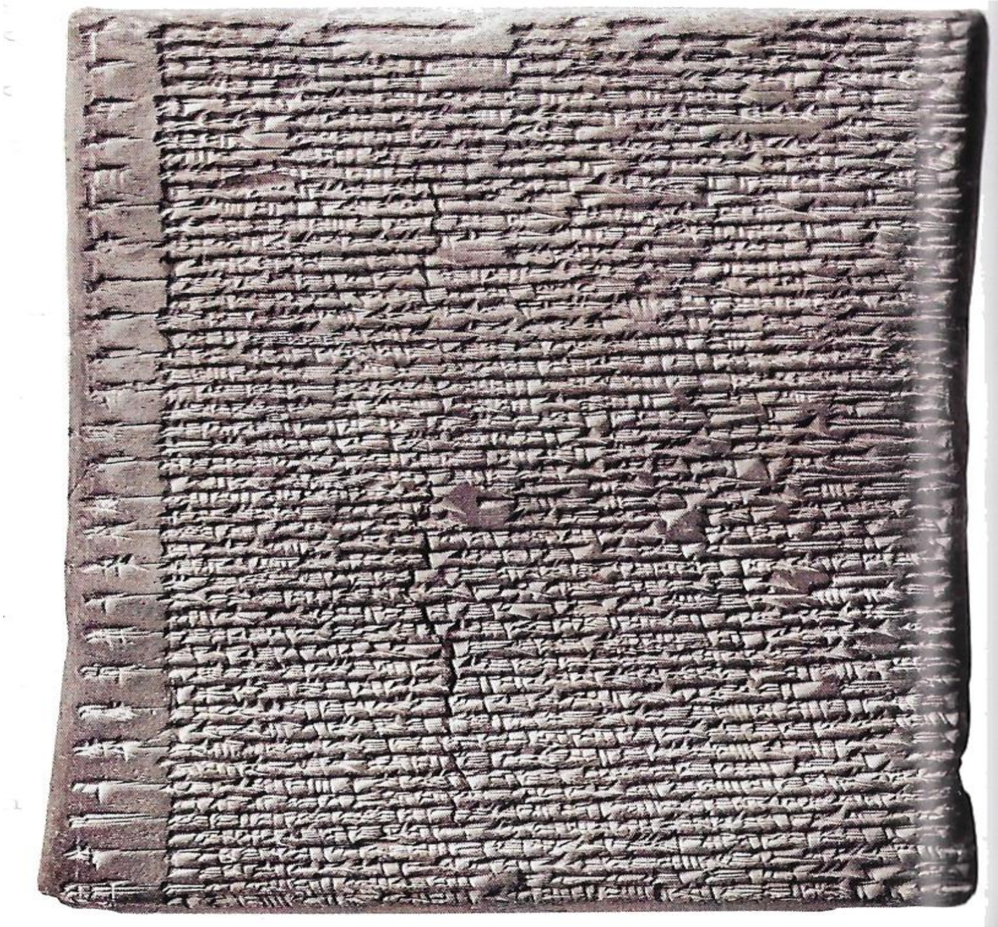
Şek.. 17. Tanrı Marduk’un yaratılış mitindeki yere serdiği (ejderha) misali canavar.

Bkz**. Jean Bottero,** 2006. s. 115.

Şek.18. Evrenin yaratılış Tasviri.

Bkz**. Jean Bottero,** 2006. s. 112.

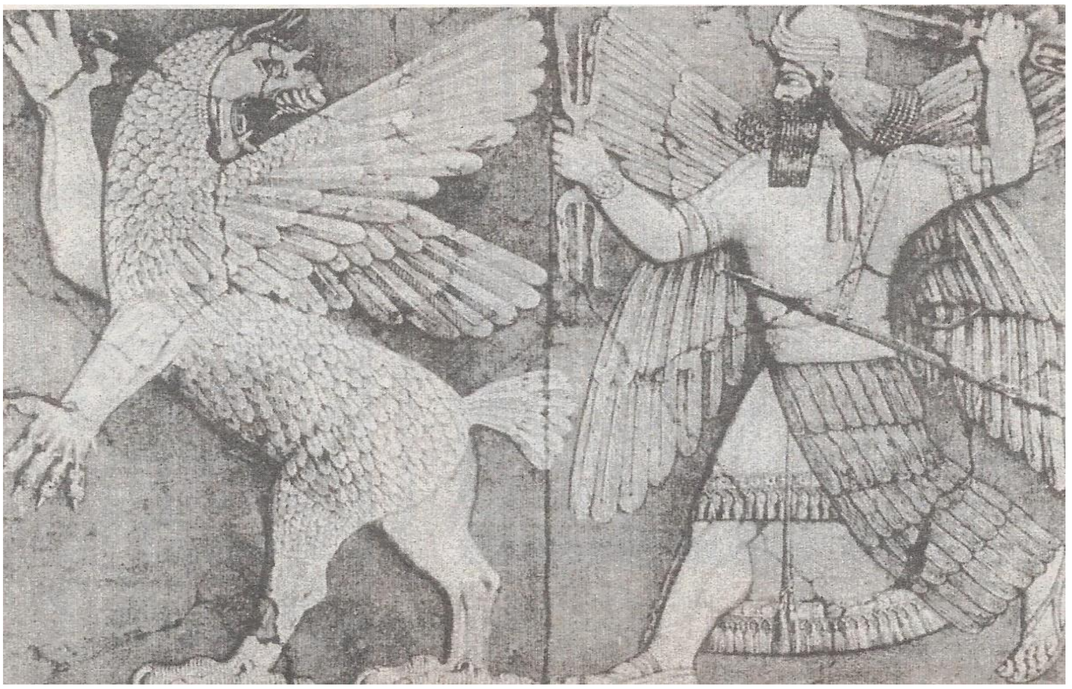
Şek. 19. Tanrı Anu'nun tapınak fahişesi İnanna'ya verdiği seçkin mevkii anlatan dinsel metin.

Bkz**. Jean Bottero,** 2006. s. 50.

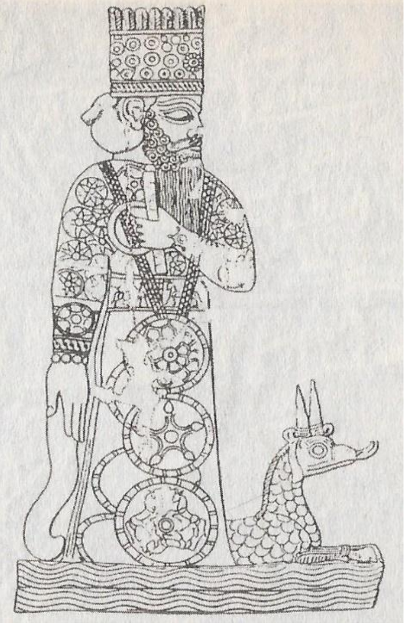
Şek. 20. Dini ritüel.

Bkz**. Jean Bottero,** 2006. s. 113.

Şek. 21. Bir tanrı ile canavarın mücadelesi.

Bkz**. Alexander Heıdel,** 2000. s. 143.

Şek. 22. Şek. 23.

Şek. 22. Tanrı Marduk.

Şek. 23. Tanrı Aşur.

Bkz**. Alexander Heıdel,** 2000. s. 139.